

۵

۶

وارلیق

آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه
مجله ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی آذربایجانی

ایکینجی ایل صایبی ۱۹۸۵ (آردیجیل صایبی ۱۹۹۱)

سال دوم شماره ۴۵ (شماره مسلسل ۱۹۹۱)

تیر و مرداد ۱۳۵۹
(شماره امتیاز ۷۵۳۸)

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
2nd Year No. 4,5 (Serial No. 15,16)
July, August 1980

Address: Mossadegh Ave. Bidi Str. No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۷۰ ریال

ایچیندە کیلە

(فهرست)

صفحه

- ۱- شعریمیزدە قافیه مسئلەسى : دکتر حمید نطقى
۲- ادبیات واينجه صنعت دن
۳- آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش (۱۳) : دکتور جواد هیئت
۴- اوحدالدین اوحدی مراغه‌ای: پروفسور غلامحسین بیگدلی
۵- دان اولدوزی: ت. پیرهاشمی
۶- وطن: علی آقا واحد
۷- آذربایجان-آذربایجان: عبدالکریم احمد، رسول رضا و منظوری خامنه‌ای
۸- آنا: بالاش آذراوغلو
۹- صلح و جنگ: استاد شهریار-پروفسور غلامحسین بیگدلی
۱۰- دیاریمدی منیم: میرزه ابراهیموف
۱۱- گلن مكتوبالردان: ۱- سیدرضی ساوه‌جی
۱۲- منه ياراولماز: ح. م. ساوالان
۱۳- اشعاریم منیم: فریور
۱۴- گئی گؤز گلین: دکتور حمید نطقى
۱۵- ابوالقاسم فیوضات: صمد سرداری زیا

دوكتور حميد نطقى

شۇيپەزىزە قاقيه مسئلەسى (۲)

سەن بەنزا زەرلىكىنىڭى

معلومونۇز ا ولدىغى كېمى فارسجا دا بعويوك شاعر و سۇزا وستا دلاري
فھولى ئىن دىئىگى وجهىلە ؟ ئا ئىلکىن گوئىلەن بىرى ؛
معنى چەمپىندە گۈول دېكەندە سۇز رىشىھىپە گوھر چىندە
قاقيه چىتىنلىك لەر ئا يىلە قا رەشى - قا رەشىا قا لەمېشلار .
گۈلەن بەخشىمېزىدە بىر چىتىنلىك لەر اشارە اقتىدىك . اپىندى بىر
مشكلا تىين عمۇقىتىلە توركىجە و بخوص آذربايجان توركىجەسىنە دە كېمى
مسئلەلەر توركىتىدىكىي مۇضوعۇنىڭىزدىن گۈزۈن گەشچىرە جىگىز .
كېنىڭىز بىلدىيەتكىپر اوزارە قاقيه و عروض قا عەدەلارى ئىن سوتلىكىنى ئى
خىنلىكى ئى ؟ بىر آز تىدىل ايجون بول - بول " بجوز لەشاعر
ما لا بجوز لغىرە " رەختىنلىك استفادە ائدىلەمىشدىز ، ائلەكى صونۇندا
در تىكىنلىك قاقيه خورشىد خىشىد " حقىقىتى مىدا ئا چىخارىلەمىشدىز .
قاقيه قانۇن و قا عەدەلارى ئىن سوتلىكى فارسجا دا آن بعويوك شاعرلىرىنى
بىلە باشىندا ئىقىن آچمىش . داها اول ئايدىيغىمېز مىشالاردا انورى -
لەرین، دقىقى لەرین، مىزوجەرى لەرین، ساتى لەرین ... داخى خطالار دانى

اوزاق قالا بىلەدىك لرىنى تىبىت ائتدىك . يـ قانۇنلارى "شكىلچىلىرى يـ پىشىدىقلارى كۈك لرلە بىر تك سۈز تشكىپا ئىريرلىر" رەختى اىلە چوخ يۇمۇشا يېرلار . آنجاق كلمەلر غىر مركب و جامد حالدا قالدىقلار يـندى قافىيە قانۇنلارى نىن نە قدر خشن اولدوغۇنى و فارسجا شعرىا وـ چون جور بـ جور مسئله ثۇرە تىدىگىنى آچىخجا كۈرۈرۈك ، اوزدىلمىزە گئچمەدن قاباق سعدى نىن چوخ گۈزەل بـ غزلىنىدىن بـ يـ نىچە مصراع شاھد گتىرەك . بو غزل احساس و معناجا زىنگىن اولدوغۇنى حالدە قافىيە نظرىنىدىن قابىل بـ بحث دىير :

دىدار تو حل مشكلات است
صبر از تو خلاف ممکنات است
ديباچە، صورت بدیعت
عنوان کمال حسن ذات است
.....

ترسم تو به سحر غمزە يـ گروز
دعوى بـ کىنى كـ معجزات است
زهـر از قبل تو نوشـداروـست
فحـش از دهـن تو طـيبـات است
.....

گوردوگونوز كـيمى مشكل / مـمـكـن / معـجـزـ / طـيـبـ قـافـيـهـ لـرـىـ جـمـعـ هـكـيـلـجـيـسىـ (آـتـ) وـ (اـسـتـ) رـدـيـفـىـ نـىـنـ تـكـراـرـىـ سـبـبـىـ اـيـلـهـ چـوخـ گـۈـزـەـلـ يـاـشـىـبـ وـ يـېـرـ چـوخـ مـتـكـلـفـ شـاعـرـلـرىـنـهـنـرـ گـوـسـتـهـرـمـكـ اـيـچـونـ دـوـزـدـوـكـ لـرـىـ اـيـكـىـ قـافـيـهـلـىـ (ذـوقـقـافـيـتـيـنـ) ، مـثـلاـ :

ساـقـىـ اـزـ آـنـ بـادـهـ منـصـورـ دـمـ درـ رـگـ وـ درـ رـيـشـهـ منـ صـورـ دـمـ
كـيمـىـ منـظـومـ سـوـزـلـرـدـنـ ، حـقـيقـىـ شـعـرـ روـحـونـاـ دـاـهاـ يـاـخـينـدـىـرـ . عـصـرـلـرىـبـوـيـ
يـىـ ، تـورـكـ وـ بـخـصـوصـ آـذـرـبـاـ يـجـانـ شـعـرـىـ اـيـچـونـ مـسـئـلـهـ دـاـهاـ چـوخـ چـتـىـنـ
اـولـدىـ . دـىـوـانـ يـاـ خـودـ كـلاـسيـكـ شـيـوهـدـهـ يـاـ زـانـ شـاعـرـلـرىـنـكـىـ نـىـنـ بـنـزـهـرـىـ
اـيدـىـ . زـىـرـاـ بـونـلـارـ فـارـسـجاـ وـ عـربـجـهـ كـلمـەـلـرـىـ بـولـ - بـولـ اـيـشـلـهـ دـىـرـدـىـلـرـ
بوـ كـلمـەـلـرـ قـافـيـهـ اـولـدـوـقـلـارـىـنـداـ ، عـيـنـاـ" فـارـسـ منـظـوـمـهـلـرىـنـ وـضـعـيـتـيـنـىـ
گـوـسـتـهـرـىـرـلـرـ . پـارـانـتـزـ اـيـچـينـدـهـ دـئـمـهـ كـيمـىـزـ لـازـيمـدـىـرـكـىـ چـوخـ مـقـدـارـ دـاـ
فـارـسـجاـ وـ عـربـجـهـ كـلمـەـنـىـنـ اـسـتـخـداـمـىـ ، اـعـوزـ دـىـلـيـمـىـزـىـنـ ، بوـ كـلمـەـلـرىـنـ

افاده افتديك لرى سۈزۈرە مالىك اولما ما سىندان، يعنى بىوخسۇللوقدان دىكىلدى . "اظھارفضل" ، مودا تېبىيت و تقلید، شاعرلارين شخصى سجىھ لرى ئىن يىانىدا عروض اىنطباق مجبورىتى، توركى كالمەلىردىن چوخ فارس و عرب كلمەلارين، عبارتلارەكىرمەكىدە بىول آچىردى بىو بابىدا ياشقا بىررۇمان بىح ائتمەك لازىمىدىر .

بۇدا مقابىل ، اوزانلار، اوپۇنلار، باخشى لىر، شامانلار (باخ: باتىارلى، رسملى تورك ادبىيات تارىخى، صحىفە ۴۲) و داھامۇنرا لارى عاشقىلار، يعنى بىر كلمەدە خلق شاعرلرى طبىعى اولاراق خلق دېلىنى ترجىح آندىرىدىلر و بوناڭمورە دە تا ايلك گوندىن، مستقىما "دىلىنى مېزىن آسامىلىقلا، هرب وغا رس قافىھە قىاعدەلرىنە اىنطباق اىلىيەپىلىمە - پەجىكىنى آنلادىلار . اساسدا ، شىكلدىن چوخ محتوا يىا، ظاهردىن چوخ باطنە، قادا لاردان چوخ دويغۇلارىنى تابع اولان سازشاعرى و عاشق، "المجم" بىن عىب ما يىب و فاضلانە آدلار و اصطلاحلارلا (اتقا، اكتا، ساد، ايطا، زىيادات و سايىره) آدلاندىرىدىيى بىر پاراسىنى قىاعدالارا استقىنا كىيمى قبول ائلەمەسىنە با خما ياراق او (خلق شاعرە) اور كىشكىن ذكاسى ايلە دوزگون تشخيص و ئىرىب و دېلىمعىزە كاملا"مناسب اولان قافىھە ھكىللرىنى قبول ائدىب و عصرلر بويوجا دا ايشلەتدى . "ولا" بونلارين سايىھىسىنە و ثانىا" عصريمىزىدە قافىھىدىن مطلقىت و استبدادىنا، بىر چوخ شاعر و نظرىيەچىلر طرفىشىن، صون و ئىرىلەمەسى اوروندىن اصولا" آذرىبايجان شاعرلرى اىچون كلاسيك قافىھە تكنىك لرى گون مسئلەسى دىكىلدىر .

بۇ، قافىھەنىن موقوفا ولدوغى دىكىلدىر، قافىھەلى شىرمۇغىن سېلىرە گورە چوخ سەپىلىر و سەپویلە جىدىر، لىك او فليظ و شەۋىلى قىاعدالار آرتىق حكمىز قالمالىدىر و عصرلردىن بىرى خلق شاعرلرىمىز- بىن آختارىب تا پەدىقلارى اصول و قىاعدالار بىزىپم شعريمىزىن حقيقة- قافىھە قافىھەلى شاعرلارى كىيمى تائىنمالىدىر .

شعريمىزىن قافىھە قانۇنلاوى نەلردىر ؟

خلق شعريمىز، مكمل و زىڭىن قافىھەلرى، آچىق و بااغلى قافىھە لرى، آسۇغانس و آلىتە راسىيون آدلانان سى بىزەرلىك و تکراىلارىنىدا

چىخان آهنگ لرى ، باش و اورتا و مەنداكى قافىه لرى ، جناسلى قافىه لرى راھات - راھات ايشلەدىر . بۇ خصوصىت ، ايگىرمىنجى عصرىن مختلف ادبى جريانلارى نىن ايزىندهدىر . دوغرودان دا آذربايجان شعرى نىن قافىه خصوصىت لرى ده بونظاردان عبارتدىر . دىلىمېزىن خصوصىت لرىندە دوغان و عصرىزجه خلق شاعرلرى نىن و زىنگىن فولكلور و موزون تعىين اىدیجى قاعدا لارىنى تشكىل ئىدن بۇ اصولدان ھامى شاعر لرىمېز فايدالانما لىدىرىلار .

بۇ قاعدا لارى بىر آز اىضاح افىله يەك ؛ تورك دىللرى نىن بىتىپە ياخىمىندان هند - اوروپائى دىللرلە مقايىسه قبول ائتمە يە جىكىندەن بۇ دىللرین خصوصىت لرىندەن چىخان قافىه قاعدا لارى دا امۇز يېرىشى مخصوص دور .

فارس و عرب اولچولرىلە ، قافىه قاعدا لارىمېزى اولچىتلە تورك دىل لرى نىن بىتىپە و باشقالىقلارىنى كۈرمەيەن لىرۇ بۇ نكتە دن غافل اولان لاردىر .

دىلىمېزىن شعريتىدە تا ابتدادان قافىه ايلە ، وزن - آھنگ آراسىتىدا آيرىلماز بىر باغ اولدوغۇنى كۈرۈرۈك .
بۇ حال اىكى منصرون كۆمەگى ايلە تامىن اىدىلىرى ؛
١ - شىرار ئىزلىرى ؛ ٢ - سى بىزەرلىك لرىندەن
تىڭراپىن ، بىزىم عادت ائتىگىمېز معىارلاردا ، آدىنا گاھ زەيدىف ،

دەپلىرى و گاھ آلىتەراسىپون .

زەيدىف ، اسکىدىن بىرى چوخ سۇپلىرىدى :

قالخدى دلى كۈنۈل سوردى يئرىدى

كىل اولدى كىدەلىم بىزىم ئىللەرە

كۈزۈم ياشلارى يئز اوزونى بورودى

سەل اولدى كىدەلىم بىزىم ئىللەرە ...

داها قدىم زمانلارا دا كېتسىن ، تورفان قازما لارىندا ، اويفور خطى ايلە تاپىلان شعرلرده ، كى الله سفوگى سى مضمونى ايلە يازىلمىشدىرو شايد مانى دىتىنە عايد اولسون ، عىنَا بومصرا علارلا قاوشىلاشا جاغىق :

تائىخ تىڭرى كىلدى

تائىخ تىڭرى اوزى كىلدى

تاڭغۇن تىڭىرى كىلدى

تاڭغۇن تىڭىرى اوزى كىلدى

ظورۇنقولار قا موقۇڭلار قارداشلار

تاڭغۇن تىڭىرىك اوغىھەلىم

كۈ روگىمە كۈن تىڭىرى

سېز بىزى كۈزە دېنىڭ

كۈرۈنۈگىمە آى تىڭىرى

سېزى بىزى قورتقاڭىزىڭ

بىذق تاڭغۇن تىڭىرى بىمبا رلىق

يا رۇقلۇق ياشۇقلۇق

تاڭغۇن تىڭىرى

تاڭغۇن تىڭىرى

تاڭغۇن تىڭىرى

بىمەدیق بىمبا رلىق

يا رۇقلۇق ياشۇقلۇق

قاڭغۇن تىڭىرى

قاڭغۇن تىڭىرى . (۱)

آلېتەرا سىيون آدلاتان تىڭىارەتلىرى دە معىين سىسىخ خود سۈز تىڭىارىتىندا يانىز، بۇ عصر اوروبا ادبىياتىندا دا قدىمدىن تانىشمىشدىز، زىزىرا اوروبا دا - دىدىكىيمىز كىمى - ۱۲ - نجى عصرە دىگ قافىيەدىن خېرىپى خەدى و اونون يېرىشى بۇ و بۇنا بىنۋەرەن ئەنلىرىدىن قايدا لانىرىدىلار، بىرآز اىضاچ ائدهك؛ عىنىي سىسىن ("اڭىرا" بىر ماڭىن) بىر بىر يېرىشى ياخىن سۈزلىرىنىن ياشىندا گىشىرىلىمەسىنە آلېتەرا سىيون دئىيەرلىر؛

(۱) دان تاڭرى (الله) كىلدى / دان تاڭرى اوزى كىلدى / دان تاڭرى كىلمىندا دان تاڭرى اوزى كىلدى // قالغىن بوتۇن بىكىلرقا رداشلار بىدان تاڭرىنىڭ قىجليل اىندەكىر / كۈرن گۈنىش تاڭرى / سېز بىزى قورۇيۇن / كۈرسەن آى تاڭرى / سېز بىزى خلاصىندىن //

دان تاڭرى / خوش اىيى و عظر /

ايشىقلى و ايشىلىيىشلى /

دان تاڭرى / دان تاڭرى .

" دیل دلبره دلبر دیله دلدارا توخوندی ..."
مصوت لردن ده عینی استفاده نی ائتمک اولور.

تکرار، جور به جور ئوعلریله گورکل سوزدن یاراتما عنصر لریندن
دیر، بونون اوروپا ادبیاتیندا اقسامینا قىسسا بير اشاره ائديرىك
بونلارين ها مىسى دين شعرىمېزدە يېرى وار:

الف - **EPIZEUXIS**: بير كلمه يا عبارتى عينا "تکرار ائتمکدیر.

ب - **ANAPHORA**: بير كلمه يا عبارتى بير شعردە بير چوخ

مصارعالارين باشىنا عينا " گتىرمىدىر . دده قورقۇد دان بىرمىثال :
(قارا داغىم يوكسەگى اوغول ،

قارا سويم طاشقىنى اوغول ...)

ج - **SYMPLOCE**: چوخ بىندىن تشكىلىقىمىش بير شعرىن

باشىندا و صونوندا بير كلمه و يا عبارتىن تکرار لانماسىدیر.

د - **EPISTROPHE**: بير كلمه يا عبارتىن جمله نىن صونوندا

تکرار ائدىلمەسىدیر.

" قوشلار گلدى ، باهار گلدى اما يار گلمەدى ..."

ه - **EPANADOS**: بير كلمه يا عبارتىن، جمله باشىندا

و اورتا سىندا ياخود اورتا سىندا و صونوندا عينا "تکرار يىدىر.

" ياز گلدى ، ياز گئىدى اما اياز ھە خىشەلىكىن آياغا قالخما -

مېشىدى ."

و - **EPANALEPSIS**: بير كلمه يا عبارتىن باشدادو صوندا

تکرارى دير .

ز - **POLYPOTON**: بير كلمه نىن مخالف كرا مر فورما -

لاررىندا آرخا - آرخا يابا گلمەسى دير.

" قان قارداشىم قانايىان يارانا جانىم قربان ..."

ح - **ANADIPLOSIS**: بير جمله يا مصارعىن صون كلمه يا

عبارتى نىن اوندان صونرا كى جمله يا مصاراعدا تکرار لانماسى دير:

" اوغلوم ائشىت ، ائشىت و اوگرون ."

ط - **ONAMATOPOEDIA**: طبىعت و سايره سىلىرى نىن تکرارى -

دир . بونون دىلىمېزدە گوركملى بير يېرى وار :

" شىريل - شىريل آخان چىشمە ..."

خلاصه، زدیف و تکرا رلامانین مختلف نوعلارىنداي خلق شاعولرىمىز چوخ نايدالاتمىشلار . اسکىدىن قافىھەنин باشدابىلمىسىنى دوشونورسک (دده مقورقۇد دا چوخ مثاللىرى وار) مختلف شكىللرده كى تکرا رىن شعرىعىزىدە كى بېشىرىتىنداها ياخشى قىمتلىنىدىرىمەرىك . ايندى قافىھە عنصرۇن داها آچىق و كلاسيك معيارلارا انطباق ائدن نوعونا نظر افلېيەك :

۲ - سىپىزەرلىك لرىيىندىن فايدالاتماق

رسمى اھبىات متقىدلرى ، خلق شاعولرى نىن ، قافىھە تكىنگىن نىن دا رەلقەسىنى سىندىرىپ و اوزلىرىدە خاص بىر يولىشىدىكلىرىنى صون زماڭلارا دىك قىيىنا دىيلار ، اوئلارى سوا دىسېرلىق ، غىلت و دقت سېزلىك لە اتىام اكتىدىلىر . بۇ متقىدلرىن ياخشىنى پىسەن آپىرما معيارى كلاسيك قافىھە قاعىدا لارى ايدى . حقىقتىدە دە كلاسيك شىرەدە بۇيۈك داھى لە عصرلىز بويى بۇ معيارلارلا چالىشىدىيلار . بۇيۈك دەلەلارى اوزوندىن خىنى موققى دە اولىدولار و قافىھەنин وەردىيگى بۇتون امكارلارى ايشلىمەتلىلىز . صونرا پاواش - پاواش ، بېشىرىنده ئايماق (درجا وورماق) و سخوزلىرى سەققىز كىيمى چىئىنەتك ، يارادىجىپلىق و تازەلىيگىن بېشىرىنە گەنجىدى بىللىق قافىھەلرىن شەۋەرە بىلە جىڭىشى هۆركىش آرتىق قاباقجا دا ان آزىز اولىغۇشدى . اينگالىس شاعرى (پوب) دىشدىيگى كىيمى :

" هارادا غرب دن اسن سوپۇق يېشل (BREESE) گورسەتىپ . ايكىنچى مصراعدا يېلىن ، آغا جلارىن (TREE) بودا قلارىپىنا بىر شىيلر پىچىلدا دېغىدى گۇرە جىكسىز .

اگر بوللور ارخ شىرىلىشى ايلە آفىر - آغىز حركىت اشدىرسە (CREEP) ،

اوچوجى بۇتون دالىسىجا بىوخى (SLEEP) كلمەسى ايلە قارىشىلاڭ شاچا غىستىدان قورخسون "

آذربايجان دا گۇرکەلى شاعىر رسول رضا دا بىلە يازىپ :

آلان و سالان

دان و آمان .

بۇرۇلما دىن مى ؟

جوت اولۇر قولاقلارى انسانىن ؟

ئە اولسۇن ؟

اڭلە بۇنا گۈرە گىرەك

بۇتون سطرلىرى

دېوارا خالچا مېخلايان كىمى

قافيه لە يك ؟

ھم دە يان - يانا

جوت - جوت .

شاۇرە يازىغىن گلەمیرسىم ،

او خوجو ياخىزىن گلەسىن ،

قوى قولاقلارى بىر آز ...

گۈزلەپىرسىن ، دەگىل :

دېنچەلىسىن !

يوخ " ساكت اولسۇن "

بىلە !

قافيه سىز .

بو سۇزلىرىم

اڭلە بىلەمە

ھرجور قافىھىيە دا يىردىير .

يوخ .

قافيھىيە تە گلىپ ،

آختاران اولسۇن گىرەك .

قافيھىيە تە اولوب ،

چىينە يىپ گۇوشە مەسک .

اونى يامان گونە قوبىان

قىلمى كوت شاعردىير .

سۇزوم بىلەلىرىنىڭ دا يىردىير .

ھانى مىتەران (شانسى اونى وئىرسىتەسى نىن ادبىات و انسانى

ھىلەلر پروفېسوري) قافىھىي خلاصە اولاراڭ زما نىعىزدا سى بشىزەرلىكىنە

(هوموفونى يه) اساسلىكىدىرىر . جا لىسوکى ، كلاسيك قافيه تكتيگى سىن
بىزەرلىكىدىن داها چوخ سى عىنىتى نە دا يانىر ، مذکر و مؤنث دەپىي
لەن قافيهلىرىن نوبت لە شەھىپى طلب ائدىر و اوستەلىك بۇ شەھىپىن
پىشىتدا بىرده يازىدا - املا دا - عىنىت اىستىر (كى بونادا هومو
غراafi آد وئيرلىر) . هانرى مېتەزان سۈزە بىلە باشلاپىر :
عىنىتى شعرلىرى قافيهلى دىر . قافيهلىرىدە معين مودل لە او زەنگىرىپىلىرىر
بۇرا دا قافيهلىرىن سى لىردى . خېنى اولنمىلارى اىستەنپىلىرىر . زما نىمىزە
بۇ شەھىپىن شەھىپىن دەپىي ئەندىملىكىسىن ئەندىملىكىسىن

شمال آذربايجان يازىچىلارى اتفاقى ئىن آيلىق ادبى - بىدىعى
ئورتالى " آذربايجان " يىن ۱۹۷۸ - نجى ايل ۱۲ - نجى مايسى سىندا
بۇ خەرپىدا تقل اشىدىكىمىز رسول رضا ئىن شعرى بىرچىدى ئەۋەسىنى
ضەنپىندا . چاپا ولەمۇندى . بۇ يازى دا آقا موسى آخوندۇف اطرافلەيچە
آذربايجان سووقت شعرىندا قافيه " مەسەلاتقاسىنى تەھلىل ائدىر .
بۇرا يىبا يىجا سووقت شعرىندا قافيه " مەسەلاتقاسىنى تەھلىل ائدىر .
مۇلۇغا ملابا مېتىنى و ياخود اساسلى (هوموغرافىك) قافيه ئىن
پاراتدىغى مەددەتلىرى شرح و شەرىكىدىن صونرا فونەتىك اساملىق قافيه
ئىن رەفتەشاپعا سىنى طېپىي گۈرۈر . قافيه ئىن بۇتون گۈزەللىكىسى
اوئون يېنىلىكىنىدە و گۈزەنلىمەزلىكىنىدە دىر . بۇ بالخىمدان رسول
رضا ئىن تصویر اشىدىكى بىر اخوات ئەنچەن ئەنچەن ئەنچەن ئەنچەن ئەنچەن
مېكائىل مشق حقىندا يازىر :

ما صامىن قا با غېتسا كىلدى ،

الېشى او زاتدى :

- مېكائىل مشق ،

صونرا ملاوه اشىدى :

قوچاقسان قافيه تاپسان !

دەندىم : آغىزى اولدى بۇ بىوك !

- آفرىين ، آفرىين - دېپە

أوغوندى كەشتى

بۇ فريپە ، گۈزەنلىمەز قافيه يە .

مەند فونەتىك قافيه ئىن اىكى قىسىم بولور :

۱ - مطلق فونه تیک قافیه .
 ۲ - نسبی فونه تیک قافیه .

قافیه لندیریلەن سۈزلىرىن مختلف شىكلەدە يازىلما سينا با خما ياراڭ، بىر جور سى وئرەن قافىھلىرى بىز فونه تیک قافیه آدلاندىرىرىق بىقا - قافىھلىرى دىلىيمىزدە مختلف فونه تیک حادىتەلر، اىلك نوبەدە اوپوشما (آسى مى لاسىون) فونه تیک حادىشى نتىجەسىنده ياراڭىر، مثلا "رسول رضا نىن " باخىرلار" ، " پاخىللار" (بخىل لر) قافىھسىنده بونى آيدىگۇرۇرۇك (" باخىرلار" يىن محاورە دىلىيىنده " باخىللار" تلفظ ائدىلەمە - سى اعتبارى اىلە) . بىو قېيىلدىن محاورە يە دايىانان قافىھ نىمونەلىرى چوخدۇر ، مثلا " اىستەپىرلر / پىسلەپىرلر (محاورەدە ؛ اىنسىپىرلر / پىيسەپىرلر) و پئرىيىندىن / نغەلرىيىندىن (محاورەدە ؛ يېرىن نىن / نغەلرىيىن نىن) .

منقد بئله قىد ائدىپر؛ " البتە، قافىھ شىچەرگىن دىلىيمىزىن قا - نۇنلارىنا احتىا طلا يانا شاق كىرەكدىپر . شاعر شفاهى ادبى دىل ۋىا خود عموم خلق دا تىشىق دىلى نورماسى (نورمى = هنچارى) اولان فونه - تىك قاكتىلارلا دىيىالەقت (لەجه) حادىتەلرىنى فرقىلىدىرىمەگى باجا زىمەلىدىپر . عكس حالدا قافىھ دوزەلتىمكدىن عموم خلق دا تىشىق دىلىسى و بىرىيىنجى نوبەدە ادبى دىل باخىمېنىدان موفقىت قازانىعاق چتىيىدىپر . مثلا " اوزۇنۇ / اوزوگو (اوزوپىو) قافىھسى بعضى لەجهلىردىن اوزۇپىو / اوزوپىو اولمىسى اعتبارى اىلە دوز دىگىل ، دىدى بىو فىكىلە اوزمە اوزۇنۇ ، قىرمىزى ساپ با غلا سن با رما غىيما ، من اوپىي صايارام نىشان اوزوگو ... مصرا علارىندا اولدوغى كىيمى) .

اما نسبى فونه تیک قافىھ حقىنەدە ، مؤلف دئىپىر، مطلق فونه - تىك قافىھدىن فرقلى اولاراڭ ، بورادا قافىھ لندیرىلەن سۈزلىر اىشەر يازىلىيش ، اىستەرسەدە تلفظ جەتىيىندىن بىر - بىرىيىندىن معين درجه دە فرق لەنئىر . اوزى دە بىو فرق لەنەمە هم صاڭتىرە هم صامتلىرە ، هم دە صاڭتۇ صامتلىرە گۇرە اولا بىلەر . " بىو اوج نوع بئله اىضاح ائدىلىپر :

(ب) نسبی فویه تیک قافیه لرین صامت لره گوره یارانما یوللاری :

الف - قافیه بیز سین اولنما ماسیله بیز بیریشدن فرق لهتیز
آن چوخ (د) سی نین اولناما ماسی گورونور .

صد وورغون :

یئرلی - پەرسیز مثال چکر ،

اوزى بیز بوش ناغارا (نقاره) ،

ھو اجلاسا ، هر مجلسە

بیز باش دوروپ صوخولار .

م . آراز :

طیعت قالدىزیر داغ قالغا شىنى

دە گۈك لر آرا جىق يېرىدىن اوكانىز .

(ن) سی نین دە اولناما ماسی ، فکرت صادق :

چاي قووشاڭ - قلعه جىغىن قاپىسى

ايتاتىپرام بىلە بیز يېز قاپىسىن

(د) سی نین اولناما ماسی ، فکرت صادقىن ، يوخسۇز / سو قافیهلى

مصارعلىرى واردىز .

(ب) نسبی فویه تیک قافیه لرین عموما " بیز ، آن چوخى ایکى علامته گوره

فرق لهشىن صامت لر اساسىندا یارا بىلما ماسى اكتش" (م) ، (ن) ، (ل) و (د)

بۇرا دا اساس دىز .

"متلا" بختىار وها بىزادە دە : جلوهلىر / ذروهلىر ، جابر نوروزدا يەلە /

يېڭىرە ، بىلە جەپپىك / گىرە جەپپىك ، داود نەھىب دە : دەگىل / دەشىپ و

سايرە نسبی فویه تیک قافیه شىن بۇ تېپىنستە مثال اولا بىلمەر .

(ن) ، (د) صامت لرینه گوره :

رسول رضا :

پوكىشلىش يوللارىندا

نه دىز سوپىلە انگەلىن ؟

ھانسى اوللوم ، ھانسى ايش

ايستەگىزە ئىن گلىپىر ؟

- كارلىق و جىنگولشى لى ليك فرق لرى :

سليمان و ستمدە : قازدىق / آسىدىق ، دادمىسان / قاتمىسان قافیه

لىرى .

- صونور صامتلره و کارليق - جينگىلىنى لى ليك علامتلرىنە گورە :
جا بىر نوروز دا : ياخىنلاشان / تاغىللاشان ، آخىن اولور/تاغىل
اولور ، دالغا / آرخا قافىھلىرى ..

۲ - صائىت لر (مصوتلىرى) اساسينا گورە :
الف - اينجەلرلە ، قالىين صائىت لر .

آستا / اوستە ، مزاوى / اووزەرى كىمى .

ب - دوداقلانان (يووارلاق) و دوداقلانمايان (دوز) صائىتلرا اساسينا
ايزيمى / اوزوومو ، غروب / قىزىپ كىمى .

ج - صائىتلرىن قاپالى و آچىق اولماسى :

دا يانا جاغىم / دا يانا جاغام ، قلعەچىق / قا لاچاق كىمى .

۳ - هم صائىت و هم صامتلره گورە فرق لەنن قافىھلىرى .

گورۇشوروك / دىرىيليرىك ، بىلەدى / و فرمەدى ، بىلەمىسى /
کوركە منى (هئىچ يېشىر اوزى گۈزىلەمېرىدى بلکە منى -
من دوغولدوم ... بورودولىرى كوركە منى) ، آغلاما زمى / آغۇيمازمى ،
بۇتلارىن يانىندا شكلجە سىر و ئىسا اوخشار ، غراماتىك معنى اعتبار
يىلە مختلف سۈزىلرلە افادە اولۇتموش قافىھلىرده واردىر :
رسول رضا :

ياماڭلىق گورۇدوم ،

اورەگىم آغىرىدى ،

حقىقىزلىق گورۇدوم ،

بىوكى داڭلاردان آغىرىدى .

و فكىرت قوجانىن آغىرىدىر / آغىرىدىر قافىھسى .

ـ شەبىيت صائىت سىلىرىن دوشىمىسى اىلە ياراكان قافىھلىرى ،

قطارى دى مى / قورتاردى مى ، بايرام / آيیران مىاللارى كىمى .

صونوندا منقد دئىير :

" نسبى فونەتىك قافىھلىر شعرىمىزدە نىستا " يېنى حادىشەدىر .
بۇنۇڭلا بىرا بىر قافىھنىن بونۇعنۇن بىزىدە اىل ادبىاتى عنعنەسى واردىر
بىاتىلاردا و ماھنى لاردا ھاشىقلارىن شعرينىدە بو قېپىلدىن قافىھ

لۇرە چوخ راستلانىر :

خالىندا ، يانىندا ، آلماقارا ، قال مقالا ، بوزقا لا / دوزقا لا
آزقا لا ، ايشلە / گوموشلە ، بويا / اولا ، سۈز / دوز ، ماللاما /

ئوللاما ، يياتانا / آتاما ، قىزىل / دوزول ، هوش / ياس / سى يەن ،
يامان / ياتاش / جهان ، يوردو / دردىم ...
منقد سۆزلىرى نىن صوشۇندا چوخ اهمىتلى بىر نقطەيەدە اشارە -
اقدىر ، او ، دئىير :

" حاىردا قافىيەلىدىرمە ساھىسىنە شعرىمىزدە اىكى مىل مەتلە
ھەدە اولۇنور . بوللارداڭ جىوېشجىسى شعردە امکان اولدوقجا چوخ قافىيە
ايشلەتمەك ، اىكىشىجىسى ايسە امکان اولدوقجا قافىيە ايشلەتمەمگە
مېلى دىير ... ئىينى بىر شاعرىن يارادىجىلەغىندا بىز هرا يكى بوللا
شعر يازىلماسى نىن شاھدى اولۇرۇق . بىلەگۈرۈنور كى ، بۇ وضعىت
شۇرىن دا خلى تەككىنگىساى ، آهنگى اىلە علاقەداردىر " .

دىمەك زماشىمىزىن شاعرى انىجون ، گۈزەل سۇز ياراتماقىدا ،
دىلىمېز بول - بول امكاڭلار وۇرمىكە دىير . شاعر اىستەرسە ، مضمونى
شىوهسى ، سۇزوشۇن آهنگى نىن اىجا بىنا گۈرە آن زىگىن قافىيەلردىن ،
حتى آقا مۇسى آخوندوفون دىنىمكى كىمى " اىكى قات قافىيە " دن بىلە
فايدالاقيىر :

" اىكى قات قافىيەلىدىرمە اصولۇن تظاهر فورمالارىنىدا بىر
دە مصراعلارى تشكىل ائدن بولگولردىكى آپرى - آپرى سۇزلىرىن ھم ئا -
فيە اولماسى دىير ، مثلا " اسلام جعفرلى نىن " ياشىدلار " شعرىندە اولۇرۇق
يورۇق :

اىكى ھىم ياش ،

يَا واش ئى يَا واش

قالخىب سەختى سلاملادى .

شقق آندى ،

جلوهلىدى

گۈزلىرى نىن شىشهسىنە

آڭلار آخىر

اونلار باخىر ،

ئە ما وي دىير دئىز سۇسى .

بۇ نوع قافىيەلىدىرمەكە ، منقد كتاب دده قورقۇد دان دانمۇتەلىرى
گىزىریر . مثلا :

برى گل گيل ، با شيم ناجي ، ائويم تختى

پيا خود :

منيم او نوم او نله ، سوزوم دينله !

شاعر ايسته رسه ، يوخاريدا مفصلـا" اشاره ائتدىكىمىز كىمى ، هر جور قافيهنى اي شله بىلىر . قافيهلىرى شعرلىرى نىن مصرا علارى نىن حتى مختلف يىشرلىرىنه دا غىدىر . مثلا" : عىسى اسماعيلوا دەن :

آغا جلارا ، پوللارا ،

درە لره ، ياما جلارا ،

كىرىپىك لره ، او ووجلارا ياغىردى .

و ياخود :

بىر ما صا وار چكىلىپ امۇز قىتىنىـا

بىر چمن وار بولاشىپ يازقانىنىـا

ياغىش ياغىر ...

ياغىش گئدەك ، يازىلما يان شعولرىن يانىنىـا .

*** *** ***

*** ***

دىلىمىزدە ، دونيا اولچوسوندە گۈزەل شعرلىريا زىلىپ ويما زىيـماـ
قىدا دىر . بىزدە معاصر دونيا ادبىاتى نىن مختلف سېك وشيوه لرىنىـدە
دىلىمىزىن صونسوز سوز يارا تماق امكانلارىندان فايـدا لاتـسـالـىـ يـىـقـ
دىلىمىزىن بـنـىـهـسـىـنـهـ گـفـوـرـهـ قـافـيـهـ وـ وزـنـ مـسـتـلـهـ لـرـىـنـىـ باـشاـ دـوـشـمـەـكـ لـهـ
بوـ اـيـرـەـلـىـ حـرـكـتـ وـ اـنـكـشـافـ دـاـهاـ دـاـ سـرـعـتـلىـ اـوـلاـجـاـقـدـورـ وـ يـارـاـ دـىـجـىـلـاـرـ
يـعـيـزـىـنـ ذـوقـ وـ اـسـتـعـداـ دـلـارـىـ كـئـچـمـىـشـ مـىـرـاـشـىـمـىـزـداـنـ الـهـامـ آـلـماـقـلاـ
بـرـاـبـرـ ، دـارـ قـالـىـبـلـارـداـنـ آـزـادـ اـوـلـارـاقـ ، دـاـهاـ شـىـرـىـنـ مـىـوـهـ لـىـزـ
وـقـرـەـچـ كـدىـرـ .

مسـونـ

ادبیات و اینچه صنعت دن

باکی دا چیخانی ادبیات و اینچه صنعت غرئتی ۷ مارت ۱۹۸۰ - سجی
ایل شعره ۱۵ (۱۸۸۵) ده وا رلیغین یعنی صایی عنوانیدا مجله میریزیں
آلشینجی ما بیسی مندرجاتی حقیندہ آقای سیروس طرفیشدن تفصیلاتی
معلومات و تریلمیش صونرا آقای م. ع. تقابی نیں بازدیغی مکتبیسا
پروفسور عباس زمانوفون تبریزی دوستوما مکتوب عنوانیله یازدیغی
جو اب درج اندیلمیشdir.

غرهنده آذربایجانی ها عری بختیار و هابزاده هن و خلق
شاعری مروارید دلبازی دن شهریارا خطابا شعرلر درج اندیلمیشdir.
پروفسور زمانوف محمدتلی و نزاکتی مکتبیوندا قارشلی مُلی
محبت و حسرتدان بحث اندیشیر، گنجمیشده شاه رژیعی نیں گتیردیگی قارا
گونلری و احمقانه سانسورلار نتیجه سیندہ قیریلمیش رابطه و یاقلا وی
خاطرلادیقدان صونرا ایران انتقامی نیں گتیردیگی جریت‌ها واس سیند
او نوھولموش صانیلان لکن هشج بیر وقت او نو دولما بان قارداش لار
آرا سیند اگی محبت و حسرتی بیان اشده رک بغله دیشیر: "من ده بورا
دا هر کیمه دشیبرم کی، تبریزدن مکتوب آل میشام " هانی؟ منمه‌دها و خو"
دشیبر . مکتبیونوزی بیر جوخ سولداشلارا او جمله‌دن یازیچیلار اتفاق
قیندا او خودوم هاما بیویوک مارا ف و هیجا بلا دیشله‌دی . خلق شاعری
سلیمان رسقم بداحته " بو صراعلاری سویله‌دی :

جنوبدا آزادلیق گونشی دوغدو
کمانیم آغلاما ، سازیم آغلاما
کل تر گوللرینله ، چیچه ک لرینله
با هاریم آغلاما ، یازیم آغلاما

تبریزی قارداشیم عشقینله بزره
گونشلی گوللرین گلمه‌سین گوزه
گشتی ابدیلپک گنده‌ر - گلمه‌زه
ستین ده ، منیم ده یاسیم آغلاما

چئویریج بايراغا حقیقت بینی
 قاتینلا قازاندین سعادتی بینی
 سلیمان رستم ، محبه بینی
 کونول دفتریمه یازیم آفلاملا

*** ***

بصورا ادیب الینه گفچن ، ایراندا آذری تورکجه سیله چیخان
 بیختی کتاب و مجله‌لر حقیتده فکرینتی بئله بیان اندیش؛ شاه اصول
 اداره‌سی نین دئوریلمه سیندن گفچن قیصاً مدتده جنوبی آذربایجان
 خیال‌لilarی بیرصیرا شعر کتابلاری و زورنا لlar نشر ائتمیشلر بونلار
 گؤسته‌ریر کى ، جنوبی آذربایجان ادبیاتى یاخین گله جگده زنگیسن
 انکشاف يولو گشچه جکدیر . عزیز قارداشلاریمیزین بئله قیزقین فعالیت
 گؤستەرمەسی بیزی سئویندیریر ، بويولدا اوپلارا اوغورلار دیله بیزیک
 عزیز دوستوم بیز سیزین ادبی حیاتى بیزی همیشه اورهک چیز .
 پیشنهالارا يله ایزله میشیک اوستاد شهریارین " خیدر با بایا سلام "
 پوئیاسی بیزیم او خوجولارین آن چوخ سئودیگی پوئیک اثرلریندیدیز .
 استادین باکیدا بیر نشچه کتابی شهر ائدیلمىشdir .

شاعر بولود سهندین وقت سیز وقتی خبری بیزی سارسیندی ها
 میز بیاسا باتدیق گئور یاشی توكدوک ، سهند بیزده آن چوخ اوخونان
 شاعرلردىدیر .

پروفسور عباس زمانوف مكتوبونو بئله قورتا ریر:
 عزیز قارداشیم ما بیز ایتالییریق کی انقلاب ائدیب ۲۵۰ بیاشلی منحوس
 شاه اصول اداره‌سیشی دئویرەن ایران خلقلاری آمریکا امپریالیزمى نین
 حاضردا ایراندا توره‌تدىگی فته - قصادلارا صون قویا جاق وایراندا
 وضعیت قابتشە جکدیر . بو وقت هئچ شىھە سیز کى ، قوششو ایرانلا
 سووبەت اولكەسی نین دوستلوق علاقەلری داها دا مەحكمەنە جکدیر . بوزمان
 اولكەلریمیز آراسیندا گئدیش - گلیش آسانلاشا جاق و بیر . بیریمیز لە
 شخصا گئوروشوب تاتیش اولا جاغیق . حرمتله عباس زمانوف .

آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرون باخیش

(۱۲)

پازان: دکتر جواد هشت

۴- رئالیست معاصر فیروز ادبیات - بو ادبی جریانین گورکملی نماینده لسی بولنلاردیر:

سلطان مجید غنیزاده (۱۸۶۶-۱۹۳۷) - آذربایجانین گورکملی معلمیازیجی و رفاقا لیست شا عزلریندن اولوب، ۱۸۶۶ دا شعر و ادب مرکزی اولان شاماخی دا آنادان اولموشدور. غنیزاده آقا مسیح شیر-وانی نین سلیپنن اولوب، آناسی حاجی مرتضی علی ده شاعرا اولموشدور شاماخیدا سید عظیم شیر وانی نین ((اصول جدید)) مکتبینده او خوموش و تورکجه، روسيجا تى او گرشه ره کا ادبیاتا دوين ما راق تا پمیشdir، غنیزاده ۱۸۸۳ ده تفلیس ده معلم لر افسقیت و تونا گیرمیش و ۱۸۸۷ ده بو مکتبی بیتوردیکدن صورا ياكى يا گلير و ايلك دفعه اولاراق ((رسوتاتار)) مکتبی نین بناسینی قويور.

غنیزاده مکتبلر ایچون درسلیکلر، لغتلر و پروگراملار حاضر لاما قلا، شعر و ترددہ بدیعی اثرلر یازما قلا، نمايشنامه و اجتماعی مقاله‌لر یازماق و قیمتلى ترجمه‌لر یازما قلا آذربایجان خلقینه بىغى يوك خدمت اشتمیشdir، علی اسکندر جعفر زاده اينله برا برجا ضرلا بدیغى ((کلید ادبیات)) (۱۹۰۱) آدلی ادبیات منتخباتى، ((لغت روس و مسلمان)) (۱۹۰۲) و ((اصلاح آذربایجان)) (۱۹۰۴) كیمی اثرلری مکتبلرین احتیاجى و خلقین معارفىنى يوكىتمک ایچون یازمىشdir، بىن، غنیزاده ادبیاتا دعورون طلبى و تعلیم و تربیه باتخیمیقدان پاشا شیر و ۱۸۹۱ ده ايلك ادبی اثری ((غنجە خانم)) بىي سیئى یازىر.

۱۸۹۴ ده دووزنکونون ((قانا قان)) و لقو تولستویون ((او-لینچى شرابچى)) اثرلرینى ترجمه ادیب تماشا يا قويدورور، همین ايلده ((تولکو و چاق چاق بىگ)) منظوم حکایه سینى یازىر، اونون کاراكتريستيك بدیعی اثری ((معلم لر افتخارى)) حکایه سینى و ((گلینلر حمايلى)) (۱۹۰۰) رومانىدير، بو اثرلرده مولف اوز فرهنگى فکرلرینى بىر فیلسوف و يداگوگ یازىجى كیمی عکس ائتدىرىرو ادبىين اورىزىپىال اثرلریندن ((قربان بايرامى)) و ((الله خوفى))

اوزامانكتابچالار شکلینىدە چاپ اولىونموشدور، ۱۹۰۵ انقلابىيىن تا-
شىرىلە غنى زادە مطبوعات ئالىمىنە داخلى اولور و بالتىز معارف
مدىيىت مسئلەلرى دىكىل، دنيا حادىھلىرىلەدە مشغۇل اولور و حىيات،
اوشاد، دېستان، رهبر و ساير مطبوعاتدا شىدا، صوفى شىدا و سەفتى-
زادە امضا لارىلە يازىلار يازىر و اجتماعى يازىجى كىمى ئانىسىر
(پوبليسيست).

غنى زادە ۱۹۱۷-۱۹۱۹ ايللىرىنده ملىيت چى حادىھلىرە اشتراكى اۋد-
يىر و ملىيت چى اتحاد يازىسىنە عضو اولور لائىن سوسىالىيىت رۆزىمى
جاڭم اولدوقدان صونرا سوسىالىزم جبهەسىنە كېچەرەك بىويوك بىر
معارف خادىمى كىمى معارفىن ترويج و يوکسەلمەسىنە و گىنجلەرىن
تعلیم و تربىيەسىنە ياخىندان كومىك اشدير و بالآخرە ۱۹۳۷ دە وفات
اشدير، غنى زادە آذربايجان ادبىاتى تارىخىنده ايلك رومانچىلاردى
اولوب، آخوندوفون عنعنەلرىنى دوام اشتقىردىشىر، او حكاىيە ياز
ماقى فزلخوانلىقدان واجب بىلەر معاصىلرى اولان شاعىلرە خاطرلاشىر
كى، خاقانى و حافظ يولىلە كىئتمەيىب، يىتى ادبى نوعلرىلە خصو-
صىلە حكاىيە نوعىلە يازىنلار، اشولرىنده رفالىيىت و دموكراشىنى
اساعلارى رعايت اشتىمىش و معاصر حياتى دوغرو دوزگۈن عكس اشتقىر
مېشىدیر، او بىن فكىرىنە گورە او اثرلر ياشاماغا قادىر دېركى،
حياتى بىزەك دوزەك سىز، تحرىف اولۇنما دان عكس اشدير، مؤلفى دە
پارلاق استعداد، درىن بىلەك و روان صىعىتكارلىق طبىيە مالكىدیر،
((أولىمېينجى شرابچى)) اشىن توركىجە مقدمەسىنە بىلە يازىر:

((تىاتر عرصەگاھ آيىھ بىند بىر اطاق مثالىندا دىرىكى، عبرت
گۈزىلە باخديقىدا هر كىن اعوز شما يىل اخلاقىنин عىوب و قصورون گورەر
و گۇرۇجك اصلاحىنا سىعى و كوشى اشدىيەن اخلاق حسنە حاصل افادە بىلە)
دئەمەلى خلقىن گۈزۈنۈ آچماق، عېمىلىرىنى گۇستىرمك، گۇزىلەك و
جەڭلىت بولودلارىنا فارشى معارف شىلەسىنى قورۇماقدا سى، غنى زادە،
كېنە غزل ادبىاتىن دىكىل، يىتى ادبىاتىن حكاىيە و رومان و صحنه
اشلىرىنин رولونا بىويوك اوستۇنلۇك و قىرىدى،

س، غنى زادەنин ان مشهور اشى ((مكتوبات شىدا بىك شىر-
ۋاشى)) عمومى باشلىغى ئالىيىدا يازدىغى ((معلملى افتحارى))

حکایتی و ((گلینلر حمایلی)) رومانیدیر. آذربایجان ادبیاتی
تا ریخینده ایلک دیالوگ (۱) اصیلان بو افرین بیرینچی حصه سینه
((معلم لر افتخاری)) بیر نوع دیلاکتیک (۲) ملاحظاتدا آدلاندیر ماق
اولار. ((گلینلر حمایلی)) ایسه کامل رئالیست رومانیدیر، بواشرلری
مشترک قهرمانلاری شیدابیگ صورتی بیرلشdirir. بو افر آخوندوغون
((کمال الدوّله مکتبه لاری)) نی و مراغه‌علی زین العابدینین (سیاحت
نامه ابراهیم بیگ) ينى خاطرلادیر. دیالوگون هر ایکی قسمتی مكتوب
پلاز شکلینده يازیلمیشdir. گلینلر حمایلی غیطی داماندا شیدا
بیگین بیر نوع سیاحت نامه سیدیر.

معلم لر حکایتی و مولف اوز خلقینین و مدنی ترقیتی شیخ
مفہومو اولان قاباقجیل آیدینلارین (روشنفکر) حیاتیندان و مبارزه
سینه‌دن بحث اندیسر. اعزوونو ملت خادمی آدلاندیران شیدابیگ بقلمه آیدی
پنلاری تعمیل افدهن، او زامانیکی آذربایجان ادبیاتیندا یعنی اولان
قیمیک معلم و یاخشی تربیتچی صورتیدیر. شیدابیگ حقیقتده س. . غنی
زاده‌نین اموزودور لکن ادبی بقلمه بیر مانورو افاده طرزی سنجیشdir
پرکنی صانکی شیدابیگ اونون دوستودور و همین مکتوباتی چاپ اشتدیر
مهگی غنی زاده‌یه وصیت انتخیبه‌dir. معلم لر افتخاریندا او خوجو
خلقین و وطنین صونسوز بیر محبته شنوهن، حیاتینی مکتبه و معارفه
حصار افدهن، بوتونلا ياشاشی احتیاج ایچرسینده قیورانان فداکار بیر
معلم صورتیله قارشیلاشیر، شیدابیگین مبارزه، حرکت و داورانیشلا
ریشدا، موجود حیات و گله‌جگه دایر آرزو لاریندا فخرالدینین، فرهادین
و اسکندرین سجیه وی علامتلری گھرو نور، شیدابیگ شاماخیدان ياكويا
گلیب معلم لیک اندیسر، آنا سیندان آلدیغی مکتوبدا، قازداشی قیزىدل
افروزانیله با جیسی او غلو آقا بھرا مین تویونا دعوت اولونور. بو
مکتوب وطن و ملت عاھقی شیدابیگی سارسیدیر و درین دوشونجه لئەرە
غرق اندیسر. زیرا وقتیله دل افروزا وحدا قتدیگی حمایلی آلماق افده
اوینا مالک دکیل، بعضا دولاشیق خیال لارا غرق اولان شیدابیگ چوچ
زامان دا، فلسفی دوشونجه لرە دالیر و موجود جمعیت، برا ایر بیزليک
آیدینلارین حالى و سايره حقیقتە معاارفچى فکرلر يورودور. اونى بىر
آیدین معلم کیمی دوشوندور، هوشیدن اول، مادى زنگىنایكلە معنوی
شروع آراسىندا کی فرق و شزاد مسفله سیدیر، بونلارдан هافسى و شۇڭىز
اىكى آداين قاۋىد قارشىسا دانىشماسى.

شیدا بیگ بو عقیده ده دیرگى هر شى اوشا قلارین تربىيە سىلە علاقە دا ردىر . بعىوک تارىخى شخصىتلىرىدە تربىيە سايىھىسىنە يېتىشمىشلىرى ، او دورگى خلقين جها لىقىندىن شكا يىت اقتىمگە معلمىين حقى يوخذۇر ، با- لىكىن ، ((هەنرلى استاد خام دميردن صىرلە مصرى قلىئىچ يىا پاپىلەر- سە ، ياخشى معلم كج طبع ملتىدىن خوش اخلاق جمعىيت حاضرلايا بىلەر .)) بىلەلىكە او جمعىتتىدە معلمىين روپونا ، تربىيە و تحصىلە بعىوک قىيمىت وئرىر . شیدا بىگە گورە بوتون باشقا ملتلىرىدە اولان استعداد ، قاپلىيت ، شجاعت و سخاوت و ساير فضىلتلىرى بىزىيم خلقىدەدە واردىر . بونلارى آشكار اهدىب جلالماق ، انسكشاف افتدىرمك اوجون مكتب ... و معارف گره كدىر ، وطن سئون معلم لازىمدىر . ((بىزلىر ايچون اگر بىر جراڭ يانا جاق مكتب او جاغى ئىن شعلەسىنىدەن يانسا گره كدىر . جەالت ملکۈنە اگر بىر مەتاب دوغاجاق ايسە ، گە مكتب ديوارىندا ئۆلۈم ئىدە جىدىر . . . اگر سلطانلىق ايستەرسىن ، در مكتبىدە خادم اول !)) ((معلملىرى افتخارى)) ائرى ئىن مۇلۇقى بىر يازىچى اولماقدان چوخ ، وطن سئون معلم دىر . او معلملىكى بوتون پىشەلردىن عالىي ، بىوتون صىعت لردىن اوستۇن توتور ، اوزۇدە معلم اول دوغوايىلە فخىر اىدىر ، اديب قەرمانىن دىلىلە بىلدىرىرىكى معلم ماadi جەتنىن واولالا- ئماق و دنيا عشقىنە دوشەھىدىر او نىدان او تروكى : ((معلمىين لرفۇي مكتب خاتا دىر ، معلمىين نوکرى مكتب ملازىمدىر ، معلمىين توابع و ائبارى چوجوق شاگىردىر و معلمىين استراحتى دفترلىرى تىصىخى دىر . معلمىين مال و متاهى درس و تىلەمىدىر و اجوتى اوز ملتى ئىن محبت و ارادتىدىر .))

دل افروزا مدار آلامیله دیگینه اول لر خجالت چکن شیدابیگ
بىلاخرە بىو نتیجه يە گلیركى: ((معلیمین آغ و قىزىلى بىاض اوستو-
ندە قلم قاراسىدىر، معلیمین ان ياخشى هدیهسى قىزىل حمايل دېگىل،
كتا بدىر، قوى دل افروزون حمايلى معرفت مروا رىدىيندن دوزولمىش
بىازى سطرلىرى اولسۇن،)) گلینلر حمايلى شیدابىگىن دل افروزا هدیه
اولاراق يازدىقى كتا بدىر.

گلینلر حمايلى رومانىشىن موضوعو شىدا بىكىن باكىدان اوشا
 آسيايا سياحتىدىر. بو سياحتىدە پاۋىل پetrovich و خانمى صوفيا و
 استاپوغوس لاتانىش اولور. شىدا بىكىن تىجىپ رفتارى، دىرىن بىلگى او
 شىرىئىن صحبتلىرى و گۇركەملى ظاھرى روس گۈزلى صوفيانى اوززوته مەقتوون
 اىدىر لەن او، باشقاسىنىن ئاموسونا، حىتىتىنە توخونماق خصوصىلە
 دوستلاشدىيغى پاۋىل پetrovich خيانت اشتكىدىن اوزاقدىر و بىلە بىر
 ايشى بعپىوك قباحت و غىر انسانى عمل حساب اىدىر و گۈزىل قادىنى
 دوز بىولا دعوت اشتمەگى اوزو ايجون دىن و وجدان بىورجو بىلىرى و عقل
 لى رقتارى، موفر نصيحتلىرى و امتناسىز حركتىلىمە صوفيايا تاشىر
 اىدىر و اونو اوز ارىنە خيانت اشتكىدىن قورشا رىر، صوفيا اوزقبا-
 حتىنى درك اىدىب، اونا خوشىختلىك بىخىن اىدهن و بىس خىاللاردا -
 اوزاقلالاشدیران شىدا بىكىن عكسينى مدارل كىمى بويىتۇندا سالماق ئىتى-
 اىلە ياشايىر، يازىچى بورادا گلینلرە، قىزلارا اوز اورەك سۆزلىر-
 يىنى و دىداكتىك ملاحظەلىرىنى بىلدىرىر، قادىنلارين فتنه فساددان،
 شەر ايشلەرن و ارە خيانتىدىن اوزاق اولماشىندا تربىيەتىن رولوندا
 مەستىشىنە ! هېميت و قىرىر، شىدا بىك قادىن سعادتىنىن اساسىنى هەر شىدان
 اول عىمدەلى اولماقدا گۈرور و صوفيا ياتوصىيە اىدىركى شىدا بىكىنىن
 عكسينى يوخ ((عفت)) كلمەسىنى حمايل اىدىب بويىتۇندا آسپىن،
 رومانىن ئادىدا بىو فىكرەن و مضموندا دوغور

گلینلر حمايلى رومانىندا ادىبىي دوھوندورەن مىشىلەلردىن بىزى
 دە قادىن آزادلىيغى دىر، قادىن اسارتىنىن سىبىي ان جوخ گىشىلىكىدە
 و جەلتىدە گۈرەن شىدا بىك بىو خصوصىدا ملاحظەلىرىنى پاۋىل پetrovich
 شەر و قىرىر لەن قادىن آزادلىيغىنىدا معىن حدود و نسبت گۈزىلە بىر،
 قادىنلارا آشدىغان ظلمى آشكار گۈرەوىكىو حالدا، اونلارين ئام آزاد
 لىغىندا طرفدار اولماق اىستەمیر زىردا اونون فىكرينى گۈرە قادىشى
 حدسىز آزادلىق و شىرك بىر نوع كىشىلارين آسيالىيغى و اسارتىنى
 دىشكىدىر.

شىدا بىك ملى بىرلىكىن طرفدارى اولدوغو كىمىي انسانىت و بېرىش
 الملىل چىلىكىن دە طرفدارىدىر، بىتونلا ياشاشى اجنبىلىرە يالىقاڭلا-
 نىب اوز خلقىنىن غەنيمى اولانلارين حالىنا تاسف اىدىر. سنى - شەپھە
 دەواسى قىزىشدىران مسلمانلارين نادا اشلىق و جەلتىشە غصب و بىزىرت

دو يقوسيله بىخېر.

شىدا بىك انسانلار آراسىندا ملىئ دينى و عرقى (۱) افرقىنلىكىنە دېير، او دون ايشاندىيغى شعار بودور: ((كره عرض وطنيم و انسانىت ملتىمىدىر .)) او، انسانلارى دين، مذهب و ملیت نامنە بىرلىكە يوچ انسانلىق، قاردا هلىق و حق ايشى او فروندى بىرلىكە دعوت ائدىر: ((گمان ائدىرەم كە ملت و يا مذهب اختلافى هرگز اخوته مانع اولاد بىلەز، چونكى اخوت ايجون اكىر بىر شرط وارايسە يقين كى هم ... مذهبلىك و يا هم ملتلىك دكىل، انسانىت و يا حقانىت دېير. زيراڭى انسان وارا يكىن ملت يوچ ايىدى و حقانىت وارا يكىن مذهب يوچ ايىدى .)) مۇلۇغىن اىستەر معلملىرى افتخارى، اىستەرسە گلىنلىرى حمايىلىسى اشريشىدە دىيل و سبکى آغىردىر، سىن، فتنى زادە دين دىلىيندە جىدىندەن چوخ اعرب - فارس سوزلرى و غلىظە ئىبارە و تركىبلىرى واردىر، مكتب اوشاقلارى ايجون يازدىيغى ((تولىكى و چاق - چاقبىك .)) منظومەسى و ((ئالىيم ھائى ئالىيم)) آدىلى ئاغىل شعرى داها سادە دىلدە يازىلمىشدىر، هر ايىكى اشرين موضوعى خلق ادبىاتىندا ان آلىن مېش و اوشاقلاردا محكم دوستلوق، خىرخواهلىق بىلەكە هوش تشوىق اشدىر، ادبىين يازدىيغى ان ما راڭلى و دەگرلى حكاىيەلردن بىرى دە ((آللە خوفى)) دېير، بو اشرين موضوعو فعلە حىاتىندا ان آلىن مېشدىر:

گىنى دە ايشلەين مشهدى عسگر بىر تصادف اشى قولوسىنىيۇ، آغىر ما دى احتىاج اىچرىسىنده قالان و عاشلەسىنى دولاڭدىرا بىلەمەن بىن بىو فعلە بىر اجنبىشىن پول دولو چىمانىنى گۇتوروب قاچماغا ... مجبور اولور، مشهدى عسگر ايشلە دېگى قباخت و خيانىت دن عىزىزاب چكىز و بوبارەدە دە حكومىت دىيوانىندا ان چوخ آللە دىيوانى وغضبىنىدىن قورخور و اوز - اوزونە بئلە دېشىر، ((خداوندا بىو دە غلط ايىدىكى من اشلەدىم، بىو دە ئاظم ايىدى كى مندىن باش وئردى، مىن قىولۇم سىندى، البتە گناھىم وارايمىش كى سىندى يوخسا ناھق يېرە آللە آندا مىن قولۇن سېندىرماز، ايندى گنه من بىو گناھى اشلەپىرەم، آللە مىن قىچىمى چولاق اشلەر، گۈزۈمۈ كور اشلەر .)) ائردىن چىخانىتىجە بىدۋۆزكى هر كسىن گناھى اوز وجدانىنا و آللە ياخشى معلومىدور، گناھكار جزا سىز قالىماز، آللە جنايىتكارا كۈچ - ئىز جزا وئرە جىدىر

- ١-

مەھدى عسگر آنچا قا وغۇرلا دىيغى بىول لارى حكومىتە تحویل و فرمىكلە،
الله تارشىسىندا قىبا حتىنى اعتراض ائتمىكلە اوزۇنوجانىندا بىنە
دان، الله قورخو و دىوانپەندان خلاصا ئەدىر، او، بونا مەحكم اينا-
بىرىكى ياتىز ((اورەيىنده الله خوفۇ اولدوغۇ اىچۇن بىر پارچا
چورەگە ئايىل ئاولوپىور)) اوشاقلارينا يىگانە نصىحىتى
بىودور، اورەيىنۋەزدە الله خوفۇ اوللسون، بىو اشىدە ئىستى سادە دىل
لە يازىلىمىشدىز و اوندا اسلام احکامىتىن و بىر آزدا تولستويون
ئاشىرى آيدىن شىكىلادە كۈرۈلمىكتەدىز، غىنى زادەتىن اشىلرى معاصر
كىنجالىيگىن وطن پىرورلىك و ھومانىزىم مەفكۈرەسىنى تقویت ائتمىشدىز.

عبدالله شاتق - (۱۹۵۹ - ۱۸۸۱) طالبزادە عبدالله شاتق (۱۸۸۱)
دە تقلېسىدە روحانى بىر عائىلەدە آنادان الموشدور، اىلك مكتىبىدە
قىارس و روس دىللارىنى اوخوموش صوڭرا روحانى تحصىلاتى اىچۇن خراپسا
نا كېتىمىش و بىر مدت اورادا تحصىلە دوام ائتمىشدىز، ۱۹۰۰ دە
تىخلىقىسى قايدىز و بىر مدت دەن صوڭرا باكىيا گلىز و اورادا اىلك
مكتىب معلمى اولمۇشدور، بىو ئىپرەدا آناسى وفاتا ئەدىز و عايمەتىن
بىوكۇ اونتون عەددەسىنە دوشور، عبدالله شاتق معلملىكىلە بىراپىر معارف
ايشلىرىلە دە مەشقۇل اولور و عىتى زاماندا شعر، كېچىك حكاىيە لىر و
بىرسلىر يازىز، عبدالله شاتق اوز زمانىتىن كەزىز و آچىق منورلىرىنى
آيدى، تقلېسىدە يغۇرمەسى اونو يىنى مەنىت و سىاسى جىريانلارلا آشى
اۋتەمىشدى، او دا قىما اجتماعى مسئۇللىر، خلقىن دردى و احتىاجلارىلە
مەشقۇل و علاقەدار اولمۇشدور.

عبدالله شاتقىن يازىدىجىپلىپقىنى ئىپلە دوپىر اولان (۱۹۲۰-۱۹۰۵)
اىللىرىنىدە يازدىيغى شەرلىزىنە كەرلە بىراپىر كەنگەمەد واردىزىر،
لَاكن بىو كەر اجتماعى بىر كەردىز، خاس و غېرتلى بىر وطنداشىن
كەدرىدىز، خصوصىلە ۱۹۰۷-۱۹۱۲ اينىجى اىللىر آراسىندا يازدىيغى شعر
لەردى بىو كەر دا هادا آرتىق دېر چونكە بىو اىللىردا اوتتىجىم بوقۇسون
قوهسىلە حكم سورمكە و ترقى بىرۇز فکر آدا ملارىنى تعقىب ائتمىكە-
آيدى، اونتون محمد ھادىنى يازىدىيغى رەيىقە و اوسا اوخشاپىان
((شكلەيىنده)) آدى شعرى اونتون احساس و كەدرىنى كۆزۈل بىان ئەدىز
بىرادر ئەنمۇنە اىچۇن نىچە سطرىنى دىرىج ئەدىزىك

اوزومده گرە تىڭىر ئاقاب شىكلىيىنده
 كۈزۈمده عشق تەخسەر خاب شىكلىيىنده
 بېيىمده هيكل ماضى و حال بىير قاپىوس
 آمۇنومده مفوت آتى عقاب شىكلىيىنده
 باشىمدا فوج خىالات آخىن آخىن دولاشىر
 افقىدە پارچالانان بىرسەباب شىكلىيىنده
 اوراقدا دالقا لانا، پارلايان گىنىش قۇمىسال
 كۈرۈنمەدە كۈزۈمە بىرسەباب شىكلىيىنده
 اميدوياس آراسىندا يۇوارلانا گۈنلۈم
 ملەزا يېچىمە قىرىق بىر رىباب شىكلىيىنده

رباعى شىكلىيىنده يازدىغى ((پارچالار)) شعرىنده، كدرىنин سېبىيىنى
 بىئلە اىيضاح ائدىر:
 ئانما بو دردو غصە مىن سېلى
 اولما ماقدىر بو دنيا كامىمجا
 قلىبىمى ياندىران بودور آنچاق

وطنى كىورىمەدىم مرا نېيمجا
 عبدالله شائىق وطنى اىچون بو قدر غم و غصە يە دالدىغى خالىدە گلە
 جىڭە اميدىنى الدن وئزمىر و استقبال اىچون بىئلە يازىر:

شەق آتدىقدا، ياداها، اركىن
 اينانىن ساحلە دەمير آتارىق
 بو قارانلىق دومانلارى اودا رىق سىزى آلقىشلايار سۇويھلى وطن
 و يَا:

او دومانلىق قىرتىتالى كەچمېشلىرىدىن او زاقلاش
 او دلى متىن آد دىملازلا يئرى يېرى دورما، آش
 اىرەلىيە دوغرو يئرى، يئرى آرخانا بىاخما
 گلە جى دوشۇن دائم او نو گۈزدىن بىر اخما
 اىرەلىدە اينان كى بىر جىت كېمى جهان وار
 صاباخ گۈنىش او ردا دوغار سعادت او را دا پارلار

بو شعرى 1911 دە يازمىش و اونون اثرلىرىنە سرلوخە صايىلاپىلىر.

عبدالله شائق ۱۹۱۲ ده بالکان حربى باشلا ديغى زامان استانيولا
گشتىمىن و احمد جواد ايله براير ((قىقاز كونوللو قطفەسى)) يىنده
ئراكىدا ساواشا كېرىمىشدىر،

عبدالله شائق عىنىي زاماندا ھومانىست بىر شاعردىر، او ايشا
ئلىقىن سعادتىنى محبت و قارداھلىقىدا آختارىر و اوز فكر و حىن—
لرېنى بىللە بيان ئىدىر.

ھېيمىز (۱) بىر يۇوا بىروردىسى بىر
ھېيمىز بىر گونشىن ذرىسى بىر
آپىرماز بىر لرى تغىيمو لسان
آپىرماز بىر لرى تبدىل مکان
آپىرماز بىر لرى انجىل و قرآن
آپىرماز بىر لرى سىن خەمان
آپىرماز بىر لرى عماڭ مەھىيەت
آپىرماز بىر لرى صحرائى بىسەت
آپىرماز بىر لرى حەمەتلى چىمال
آپىرماز شرق، جنوب، غرب، شمال

بۇ شعرلىرى داها چوخ ماھنەيە بىز بىر و تولىتىو، على بىكى
حسين راده (بجات، محبت دىيرو) و توفيق فكتىن (توپراق ..
وطشىم، نوع بىر مەلتىم) (ايشاندىم) سىزلىكىلى شعرلىرىشىن قاسى
شىرى آلتىندا سۈپىلە مىشدىر، ۱۹۱۴ ده دىنبا حربى باشلا ديقدان صو
ئرا حربىن كېرىدىگى فلاكت و فاجعەلر قارشى سىندا بىرىتىن بىدېخى
لىق و اضطراپىتا اورەگى ياتان شاھىر سېپولىزىمە اوز كېرىرىر و ..
((ايدەآل و انسانلىق)) و ((اېلىسىن حضور و سدا)) شعرلىرىنى
يا زىيىو.

ايدهآل و انسانلىق شعرىيىنده بىرىتىن قورتولوش و خلاصى ايجون
انسانلارىن اصلاح اولما سىنى بىرىجىك (انتها) چاره يېلىكىسىرىر،
عبدالله شائق بۇ دورده كندلى و ايشىحى حيات و معىشتىنى تىرىم
اقدىن شعرلىرده يازمىشدىر، او جملەدن (داغلار سلطانى) و (فىدان)
شعرلىرىنى ذكر ايده بېلىرىك :

۱- ها مى مېز.

سو بىزلىرىن سلطانى دىر چوبىاتلار هم، بىيدىر هم خانى دىر چوبىاتلار

عبدالله شاققىن يازدىغى (مكتوب يېتىشىمىدە) ، (كۈچ) كىمى
حکايمەلىرى نشريمىزدە اورىزىنال بىر خادىدە دىر . مكتوب يېتىشىمىدە -
حکايمەسىنەدە ايراندان گلن و نفت معددىيىندە چالىشان قۇيان آدىنابىر
ايشچىدىن سرگىذشتى تصویر اولونور . قربان چورك پولى قازانىب ...
معيشتىنى تامىن اتمك اىچون ، وطنىيىڭن ، اهل و عىالىيىنان و اشو
اوپاسىندان آيرىلىب و حاجى قانىتىن معددىيىندە اپشىلەمگە گالمىشدىر .
اونون تكجه آرزوسو معددىه چالىشىدىغى مىدىتىدە بىش اون قرونى پول
ئىغىب ئاڭلەسىنە آپارما قدىر . آروا دىنا يازدىرىدىغى مكتوب قويىتىو -
ئدا يىكىن فوران اىدەن نفت قويوسوندا محو اولور و مكتوبو آروا دىنا
يېتىشمىز ، قربانا اعولوم گتىرەن نفت قويوسو حاجى قولو اىچون ثروت
گتىرىر .

كۈچ حکايمەسىنە كۈچ بە حياتى ياشابىان افلىرىنин هو باهاو دا
يا يلاقلارينا كۈچمهلىرىنى تصویر ئاتىمىشدىر . حکايمە آنا باپاسى كۈچ
حاضر لاتان بىر اوشا غىن دىلىيىدىن سوپىلدىر و گوزل افادە ، صاف بىر
دىل و تمىز بىر حس لە طبىعىت و معىشت منظورەلىرى تصویر اشدىلىدىر .
بورادا كۈچ بە حياتى ياشابىان خلقىن گوزل طوفلىرى ، طبىعىتىن گوز -
لىكىلىلە براابر قلمە آلىنبعىش و كىند معىشتىرىنى اوشاق ذهنىيىندە كى
عكىسى و ئىزىلەمىشدىر .

عبدالله شاقق حکايمەلىرىتىدە سليمان شانى كىمى دىل ، افادە ...
اسلوب جىتىدىن اوشاقلارين ذوقى و اىستكلىرىنى سظردە توشموشدور . كۈچ
حکايمەسى هامىدان چوخ اوشاقلار اىچون ما را قلىدىر چونكە بورادا
اونلارا يالنiz لىذت دىكىل هم دە كىند حياتى و طبىعىت حقىنە چوقلى
بىلگى و ئرمىشدىر .

بو ايکى بىلەپ معلم و ادبييىن اوشاق ادبىاتى يازىلما سىندا
سەمى بىلەپ كىدۇر ، عبدالله شاقق اىستەر شعر شكلىيىندە ، اىستەر نىشىر
شكلىيىندە گوزل شەمثىيل نمونەلىرى يارا تىمىشدىر . (تولكى حجه گەدىر)
(جعفر و بشير) ، (تىق - تىق خانم) ، (گوزل باهاو) و (آلمان
أوغروسو) كىمى اخلاقى ، تربىيە وى مقصىدە اوشاقلار اىچون يازىلەمىش

اشرلر آذربايچان اوشاقلارى طرفيندن هميشه سئوە اوخوشور، شاشقىن بىو حكايملىرىنده ملائم بىر، لطيفه و گولوشواردىر، او آللە گورىك (رمزى و استعارەت) بىر لسانلا خىوانلارى (تولكى و توبىق) دا فىشىدىرىر و بىو دانىھىقىلار واسطەسىلە اوشاقلارا نېۋە ئەدىر و سعدى و كريسلوف كىيمى حكايمىن صوبۇندا و يىا مناسب بىر بىرىتىدە اخلاقى تىتىجەدى وئىرر.

شاشقىن ايستەر شعر، ايستەر تىرىتىدە تەتكىيە دىن چوخ تاشىير، سۈپىلمەدن چوق دويىما، حوارىت و لىپىكىا واردىر. لائىن بىو لىپىكىا صىت دەكىي كىدر لىپىكاسى و يىا غۈل شاعرلرىنىدەكى عاشقا نە لىپىكىا دىكىيل بىو هو زامان اورەكى شاگىردىرى ايجون چىزپىنان بىر مەلەمەن ھىجا نلارىدىر. او وطن سەوگىسى، بىرى محبت، امك سەوگىسى، آتا آنا مەھىتى، بىولىدا شەلەق حسى، مەداقت، «وفرولىق»، صافلىق، مردا نە لىك، افتابار، عالىيەنابا يېق كىيى فضىلت و قىملاتلىرى مستقىم ذىلايىھ تىرىپەلەمپىر بىلکە بىوتلارى جاتلىي انسان و با آللە گورىك صورىتلەر، ما راقلى سىركىذىشتلەر واسطەسىلە تېلىغ ائتمىكە چالىشىر.

عبدالله شائق مقتدر بىر اديب، معلم و اجتماعى خادم اولايانى ياخشى درس كىتابلارىنىن بىازىلما سىئىدا چوق چالىشمىشدىر. اونتون ۱۹۱۲ دە چاپ اۋەدىگى (كلىزار) كتابى سووپىت رۆپىمىندىن قابانچىخان كىتابلارىنىن ان ياخشى لارىندان دىرىر. بىو كىتابدا آذربايچان شاعر و يازىچىلارىندان بىحث اشتەمىق و اونلارىن فرهنگى خەمتلىرىنى بىمان ... اشتەمىشدىر، بىو كىتابدا كريسلوف، بىوشكىن و ئەرمۇنتوف كىيى ۱۰۰ روس كلاسيكلىرىنىن اشرلرىنىدەن دە تىمۇنەلر وئىرىلسەمىشدىر.

عبدالله شائق سووپىت رۆپىمى ايش باشىنا گىلدىكىدىن صونراكى ... دۈرددە دە يارا دىيجىلەيەقىندا دوام اشتەمىش و بىوتون آذربايچاندا ... مخصوصا يېتىشىدىرىدىكى نىجه نىڭ شاگىردىرى آراسىندا ياخشى و قابقى كەن معلم، خىرخواه و مەربان انسان، ناموسلى و امك سەۋەر، و ئەندامى سەبۇلۇ اولموشدور.

عزیز حاجی بیگ اووف - آذربایجانین اوپرا صنعتی نین با تیسی، مشهور آهنگساز و نمایشنامه نویس و اجتماعی یا زیچی عزیز ابوالحسن اوغلو حاجی بیگوف ۱۸۸۵ ده آقجا یدیع ده آنادان اولموشدور، او شاقلیق و گنجلیگی موسیقی و شعر دیاری شوشادا کلچمیش، ایلک تحصیلیشی روس تاتار مکتبینده آلمیش، صونرا قوری سیناریا سیندا او خوموش دیر، ۱۹۰۵ انقلابی او ندا یئی فکرلر، آرزولار او بادیر، تفاصیر صنعتیله، ساتیریک ملانصر الدین مجله سیله پا خین علاقه و مناسبت پارادیر، او ترقی، حقیقت، ارشاد و سایر روزنامه لرده گونون ضروری مسئله لرندن اجتماعی - سیاسی مقاله‌لر نشر ائدیر و بیش اجتماعی یا زیچی کیمی شهرت قازانیر.

۱۹۰۷ ده یا زدیغی ((لیلی و مجنون)) اوپراسیله آذربایجان ملی اوپرا صنعتی نین اساسینی قویدو، صونرا بیش بیرونی نین آردینجا ((شیخ صناع)) (۱۹۰۹)، ((روستم و سهراب)) (۱۹۱۰)، ((شاه عباں و خورشید بانو)) (۱۹۱۲)، ((املی و کرم)) (۱۹۱۲) ، ((لیلی و هارون)) (۱۹۱۵) و ((کورا و غلو)) (۱۹۳۷) کیمی مشهور اوپرالارینی یارا تبدیل و اموز ساغلیفیندا دنیا شهرتی قازاندی. یو اوپرالاردا خلق دوستلوغنو، محبت و تاریخی قهرمانلیق موضوع‌لاری - بدیعی انعکاسینی تا پمیشدیر. ۲۰ آینجی عصرین کشمکشلی ایللریشی یاشایان ع، حاجی بیگوف موسیقیلی کومدیانین فردلر و جمعیتین او زینده اصلاح ائدیجی، تربیه وی اهمیتینی یاخشی بیلیردی. یارا تدیغی ((او و آرواد)) (۱۹۰۹)، ((او اولماسین بو اولسون)) یا خود مشدی عباد (۱۹۱۰)، ((آرشین مال آلان)) (۱۹۱۳) موسیقی لئی کومدیا لار و یا اوپرت لری حاجی بیگوفو بسته‌کار (آهنگساز) او لماقدان علاوه با جاریقلی بیش صنه اوستادی و نمایشنامه نویس‌کیمی ده تانیدی. حاجی بیگوف انقلابدان صونرا خلق موسیقیسی، عاشق ... صنعتی، ملی اویون‌ها والاری حقینده بیش چوخ ده گرلی علمی اثرلر یا زمیشدیر. ۱۹۲۳ ده س. س. ری خلق آرتیستی آدی و شریلدی و لئین مدالیله تلطیف ائدیلدی. ۱۹۴۵ ده علمبلی آکادمیسی عضوی اولدی و ۱۹۴۸ ده باکی دا وفات ائتدی. ۱۹۶۴ دن با شلانارا ق اونون سچیلمیش اثرلری او ن جلد ده چاپ ائدیلمکده دیر.

عزیز حاجی بیگوف عضویمیزین اول لریندن بیش اجتماعی یا زیچی

کیمی مقاله‌لر يازماغا باشلاميش و بو بولندا جلیل محمد قلیززاده
کیمی مدحیه اصولو دگیل، تتفیید بولونو شچمیشdir. ((فلاتکس)) -
امضا سیله (اوردان - بوردان) سولوجهلى يازيلاري اوخو خلقين مسئله
لويله مشغول اولان خلقجي بير مخمر کیمی تانیتىمىشdir. اودا آخو -
ندوف، نريما نوف و ملاصرالدىنچىلر کیمی قوشو خلقلىرىن آزادلىق
ميا رزهسىنى اوز اوخوجولارينا نمونه گھوسته ريزدى. ۱۹۵۶ ده ((ارشاد)
غۇزىنەدە نشر ائتمىكى ((بېز ھامىز قافقاز باللارىيىق)) آدلىنى
مقالاتده چارىزىمىن ملى عداوت سياستىنە قارشى، خلقلىر دوستلۇغۇنى
قوپۇر و ((نجاتىمىز اىغاقدادىر)) دېيىه قافقاز خلقلىرىنى بىر
لەمگە و عمومى دەشمەنە قارشى بىرگە ميا رزهسى چاھىرىزدى. آنادىلىنى
مېز خىشىدە ((ارشاد)) غۇزىنەدە يازادىيىقى مقالەدە بىلە دەھىزىزدى:
((آنادىلىيىزە اهمىت و ئىرمەسک، اولابىلەركى، گۈنلەرگى، گۈنلەرگى
دېلىيىز اىتەر - با تار بىوخ اولار و بىر ملتىن دەكى دىلى با تىدى
اوىدا او ملىت اوزودە ياتار: چونكى بىر ملتىن وا رىيغىشا، اىبات
وجود ائتمەسىنە سىب اونون دېلىدەر.)) بو فکرى عزىز بىگ صوتراڭى
اشلارىنەدە آردىجىل شكىلدە تعقىب ائتمىشdir.

آذربايچان دراما تورگىيا ((ئما يىشنا مە)) سىنین راىشكاف شارىخ -
يىنە عزىز حاجى بىگوفون موقۇنى داھا بىعىوبىدۇر. دنيا مدنىيەت شا -
رىخىنە بىتكەكارلىقلا نما يىشنا مە يازماقى اوز سىما سىندا حاجى بىگوف
کیمى بىرلەشdirن و هو ايکى سىنە دە عىنى درجه دە موفق اولان هىز -
مندلر يارماق ما يىسى قدر با دردىر. عزىز بىگ بۇتون اوپرا و او -
پىرىتلىرىنەن مەنلىرىنى اوزو يازدىشdir. موسىقى اشلارىنىن مەتلەر -
يىنى يارادا رىكىن آذربايچان ملى فولكلورونون توكتىمەز خزىتە سىنە
مرا جىت ائتمىشdir. ھېقى زاما شدا كلاسيك ادبى اۆتىمىزدىن دە ...
اوستا لېقلا استفادە ائتمىشdir. مثلا ((لىلى و مجنون)) اوپراسى
نى يازارىكىن قضولىيىن عىنى آدلى پوشما سىندان (۱) دا استفادە ...
اىقتعىشdir، نتىجە دە فضولىيىن فسونكار لىرىكاسىله عزىزىن اورگلىرى
اوخشايان موسىقىسى الالى، سىسىھە وئرەك كەڭ كەنەن بىر صىخت آبىدەھەنى
يازاراڭمىشdir.

۱۹۰۹ ده يازدىيى و ۱۹۱۵ ده شماشايىا قويدوغو ((ارۋازوالم))
كۆمەدیاسى ايلك آذربايچان موسىقىلى كۆمەدیاسى دىر. بو اشى جى دە
ا- منظوم حكايد.

ساده و پیغی بدیر، حادشه اوچ کیچیک پرده ده جریان اشدير و ازو -
آرواد مفاسد سی او زینه قورولموشدور، گولوشون منبعی ده بسور-
دا دیر، کومدىنین گولوش و تنقید هدفلری مرجان بیگ ایله قادین ..
دلالی کربائی قبا ددیر، يازیجی اوز زمانه سینه آليم - هاتیم واسطه
سینه چئوریلن قادینلارین بدیخت طالعینی اون بلانا چکیر و با جاريقلاء
یارا تدیغی مثبت صورتلر واسطه سیله مرجان بیگی و کربلای قبادی اوز
لدورو جو گولوشه معروض قويور، مرجان بیگ افلاسا او غرامیش بیکلی-
گین نماينده سیدیر آروادی منت خانمی بوشا بیب باشقاسینی آلماق
فکرینده دیر لاقن، بیش مینمات کبین و شرمک او تو ناراحت اشدير
اوونون ایچون آروا دیغی کربلای قبادا و شرمک ایسته يیر، کربلای قباد
دا جو ایشه راضی دیر فقط ایکی مین بیش بیوز منابت پول ایسته يیر،
منت خانم اوز عقل و فراستی سایه سینه، قوللوقچی واسطه سیله
کربلای قبادی الله سالیپر، اوزی آیسه پالتارینی، سینی ده گیشدر،
اوری مرجان بیگه تازادان اره گندیر، بئله لیکله ده مرجان بیگ
گولونج حالا دوشور و رسای اولور.

هزیر حاجی بیگوف ۱۹۱۵ ده يازدیغی ((او اولماسین، بو ...
اولسون)) کومذیسیله استاد بیز شایشنامه ياران کیمی مشهور
اولدى، چوخ زامان کومیک قهرمانین آدیله ((مشهدی عباد)) دیپله ن
بو اثر خلق آراسیندا ان چوخ يايیلان و ستویلن کومدی لردندیر،
سرور و گلناز بیز بیزینه عاشق دیر و اولنمک ایسته يیر لر
لاقن گلنازین آتاسی رستم بیگ او تو مشهدی عباد آدیندا پوللى ولاكن
قوجا بیز تاجره و شرمک ایسته يیر.

مشهدی عباد پوللى و قوجا بیز تاجردیر، او پولوتا آرخالاپر
و اوسنلا فخر اشدير و عائله قورماغین اساسینی بیولدا گورور، او-
نون ایچون آلیب طاقدیغی شیلرلە قیز و قادینلارین شفاقتی يوخدور،
اولنمک ایشینده باشلیجا معیارى آلداتماق و اوجوز قیمه آلم
قدیر اونا گوره ((او اولماسین بو اولسون)) فرق ائتمەز، فقط
و شردىگى پول باشماسين.

مشهدی عباد موئولوگلاردا (۱) دعديگى سوزلرلە اوزونو کومیك
و گولدورجو وضعیته صالحیر مثلا قوجا اولدوغو حالدا اوزونو جوان،
بىد هىبت و چركىن اولدوغو حالدا اوزونو گوزل چوپىك و ياراشىقلى،
- ئىك باشينا صحنه دا بىشماق.

ئادان اولدو حالدا اوزونو سوادلى، دىيل بېلىن بىر آيدىن (مشور) كىمىي تانىتىماقا چالىشىر، او اوز اوزونه بىلەم دىشىر: ((تۈركىدە بىر مثل وار، دىيەولىركى هى كۈزلىن بىز ئىبى اولار، قۇناقلار سو اقىدە اولاندا من او بىر اطاقدا سحودن بىرى فكىرىدە آيدىمكى آيا .. مەقىم ئىبىم نەدىر، اىندى سېلىمەشم كى مەقىم بىر ئىبىم اولسا او دا ئىب سىزلىكىم دىر .))

يازىچى قەرمانىن اوز سۈزىلە اوزونو افشا اشدن ھەشى بىو - سولوقلاردا وەرمىشدىر، لەكىن پىرسىن دەكى دېگر پرسوتا زلارىن سۈزلىرى دە مشدى عبادى دانها كىكىن شكىلدە رسایى اىدىرلر، كومدى دورت .. پىرده دە جىريان اشدىر و صونو ما راقلى اولدوغو قدرە عبرت آمېز - دىر.

سۇرور گلىن پاڭقارىندا جەلمىيە گلىر و مشهدى عبادى طباچى - اىلە مجبور اشدىر كە گلىزارىن ال چىسىن و مۇنرا گلىزارلا اشولۇغ شىر، مشهدى عباددا ھەشىدىن الى او زولۇر و جوخ سەۋدىگى مشھور ((او اولماسىن بىو اولسون)) سۈزلىرىنى دىكىپ، قوللۇقىي مەممى ئالماغا راضى اولور.

((او اولماسىن بىو اولسون)) گومدىاسى يېقىام و تۇمارلى مکالىمەر اساپىتىدا، خلق افادەلرى اىلە زىكىن بىر دىلە يازىپ - مېشىدەر، اشىدە اوستالىقلا مەتىيەلمىش بىر جوخ سۈزلىر، ضرب المثل لە اوز طبىعىلىكى و جانلىقىنىغى و درىن معنالارينا گورە دېللەر ارىرى اولموشدور، او نون آرقىلا ھە جەلمەسى خلق دە مثل يېرىندا اىھەنەمكى دە دىر، بىو اعولىقەز صنعت شەمونەسى يارىم عىردىن آرىشىق دىرسىكى صەنەدىن دوشىمەمىش و جىزرا فى سەحد و زمان مەددودىتى تائىيما مېشىدەر، مشهدى عباد گومدى سېىدىن صوڭرا حاجى بېگوف ((آرىشىن مال آلان)) او يېرىشىنى يازمىشدىر، بىو اھىر مەممۇن، فىكر، ھەنر، درىن خلقچىلىق، ھېجانى و زىكىن موسىقىسىلە مۇلقيتىه اىبەدى شەرت قازاشدىر مېشىدەر، الى يە قىدر ياباتىجى دىلە تىرىجىه اشدىلەمىش و شرق عادت - عنعنەلرىنى بىغى يېوك اوستالىقلا عكس اشدىرەمىسىلەدە اقشىز ((مثل سىز)) صنعت .. اينجىلىرىتىدىن بىرىدىر.

((آرىشىن مال آلان)) اىلە دفعە باكتودا ۱۹۱۳ دە تاماشا ياس قويىل موشدور، صوڭرا بىو اشىرىن سوراغى دەيانىن بىر جوخ اولىكە ..

لریندن آلینمیشدير، کومديا، پاريس، نيویورک، برلن، لندن، قاهره، پکن، دھلى، تهران، تبريز و باشقرا بھويوك شهرلرده تاماشا يارقويولموش و خصوصي رغبتله قارشيلانمیشدير. بو ائرده مؤلف عائله قورماگى، يىنى يول لاريله آتا - بابا قايداسينى قارشى قارشىا قويور.

تاجر عسگر اوز زمانىسىنىن آچيق فکرلى اوладى كىمىي بىلە دوبھونور؛ چىتى گورمەدن آلمایان بېر تاجر، تانپىما دىغى، خاصىتىنە بلد اولما دىغى بېر قىزى نىچە آلاپىلەر، حياتىنى، عمرۇتو اوپۇنلا بافلائىب خوشبخت اولاپىلەرمى، عسگرى بىلە مەم بېر سئوال دوشوندو-رور و او زامان ايچون چتىن اولان بو اىيشين چارەسىنى عسگرينى يى-لداشى سليمانقا پىر، اوپۇن تكلىفى اوزرە عسگر آرسىن مالجىسى صفتىلە قاپو-قاپو گزىر، گلچەرەنى گورور، سۇپىر و اوپۇلا عائلە قورور، عسگرينى باشلادىغى ايش شاخەلەرگى صوتۇندا بېر نىچە آدامىن اپولىنمەسىلە تا ما ملائىر، سليمانىن قوردوغو كىكەنەن اورگىنە ياشىر و هر كىن گورۇپ سئودىيگى ايلە وصالا چاتىر، ائرىن يازىپىدىغى و تاماشا يارقويولدوغو تارىخى شرا يطى نظرە آلساق بو مىفەن نىن سخنەدە، بىدىعى شكىلدە بىلە جلىع، حاجى بىگوفون جسا سەتلى آددىمى و بھويوك غلبە سىدى دەپى بىلەرېك.

هر ايگى ائرىن اولىندە مؤلف بىزى ايلگ نوبەدە محبت اھلى ايلە، گنج نسلى و يىنى احوال روحىھلى آدا ملارى تمثىل ائدەن پرسۇ-غا زلارلا تانىش اشدىر، عسگرلە گلچەرەنىن فضولى يانە عشقىلە، درىن صاف و علوى بېر محبتله سۇيىشدىكلىرىنى و حقيقى عشق يولۇندا جاندان كئچمه يە حاضر اولدوقلارىنى عكس اشتدپىرير.

مشدى عباد کومديسىنده سرورلە گلناز فضولى نىن:

شەاي وصل قدرىن هجرا يە بىما را اولاندان صور
زلال شوق ذوقون تىشكەن دىدار اولاندان صور

مطلعلى غزلىنى اوخويما - اوخويما صخنه يە داخل اولورلار، آرسىن
ماڭ آلان قىهرمانى عسگردىھ فضولى نىن:

تالىمەن دىرى نىشى كىمىي آوازە عشقىم يىلند

تالە ترکىن قىلما زام نىشى تىك كىسىلسىم يىند بىند

بېشى اپله باشلانان غۇلەمىن اوزەك ياتقىسىلە اوخويما - اوخويما
 صحنه يە گللىر و گلچەرەدە صحىھ دە بۇ شعرى اوخويور:

پەريشاڭ خلق عالم آه و افغان ائتقىيگىمەن دىر
 پەريشاڭ اولدوغۇم خلقى پەريشاڭ ائتقىيگىمەن دىر

ھەز اپكى كومدىدە بۇ لېتىرىك خط دراما تېك و كومىك مقامىلار،
 گولمعەلى حادىشلەر و صحنه لرلە مەشائىعەت اولۇنۇر و صون صحنه يە قىدو
 دوانم ائتقىيۈلىر، اشىدەكى كومىزم اساسىنى دەشىيگىمېز محبت خطىسى
 و اونا قارشى دوران قوه لرىن و مانع لرىن ھەدىتىنەن آلىر.

ھەز اپكى كومدىنин مثبت صورتلرى و قىهرما نلارى مقصىدلرىنە آسان
 دەگىل، معين فەندىلر و اينجە كىلە لر واسطەسىلە ئايىل اولورلار.

حاجى بىگوفون كوميدىا لارى يالدىز شەرلە دەگىل، ھەم شەر، ھەم بۇ
 ئۆزىلە يازىلمىشدىر، موسىقىتىن ظليمىنە و آھىنگىنە اویغۇنلاشدىرىلەن
 شعر بە رەجا لارىدا مۇلۇغىن اوز اشىدىر. بودا اونۇن چوخ جەتلى ... و
 يېنگى رېنگ يازادىيەلىق خصوصىتىنە مالك اولدوغۇنۇ گۇستەرىر.

عىزىز حاجى بىگوف موسىقىلى كوميدىا ساحەسىنە يۇرىوك بىرا دىسى
 مكتىب يازاتىمىشى و اوزۇنىدىن صونرا ماھىر بىر نسلىن يئتىشەسى اىچون
 محكم بىونۇرە قويموشدور.

رشيد بىگ افندىوف - رشيد بىگ افندىوف آذربايچانىن گۇرگەلى
 معارافى پۇرور، معلم - يازىچىلاريندان و عىنىي زاماندا شاهر و نمايش
 نامە يازانلارىندا ئىدىر، او م. ف. آخوندزا دە مكتىبىنин دوا مچىلا-
 رىپەندان اولۇب، ملى دراما تورگىيا تارىخىنده اوزۇنە مخصوص يېئر
 آچىشىدىر. رشيد بىگ 1863 دە شىكىدە آنادان اولمۇش دور. آتسى
 آيدىن فىكرلى روحانى لىردىنى و اوغلوتون تەھمىلىنىم چوق علاقە گۇستە
 رىپەدى، اولا دېنى تەھمىل آلدىقدان صونرا آتسىتىن مصلحتىلە رۇس
 مكتىبىنە ئىيرمېش صونرا 1879 1885 دە قۇرى سەینا رىيا سەينا قبول اولمۇش
 و 1885 دە بۇ مكتىبى بىتىرىمىشىدىر.

رشيد بىگ اجتماعى حىاتا باشلادىقىدان صونرا دىگر معارفپۇرور
 لرلە (ع. شەنق، س. س. ت. آخوندوف، س. شەنۋەدە و ساپىرە) بىر

جىبەدە معلملىكىلە ياتاھى بۇتون قدرتىدى خلق معارفىتىن ئىرقلەسىنە
ھىزف ائدىر و مكتىبلرىن احتىاجىتا گۈزە دەرىزىز يازىر، ترجمەلر
اىدىر و ديداكتىك منظومەلر بىازىرسىدە: ((وشاق ياناغچانى)) ، ((
بصيرت الاطفال)) . درسلىكلىرىنى يازدىقدان صورا چوخ چىتىلىكىلە
و زەختىلە اونتارى استانبولدا، باكىدا و تىغلىسدا چاپ ائتدىرىرىز و
بو كتابلار اونون فداكىار بىر معارف پرور كىمى مشهور اولما سىنا
سېبىا ولور.

1892 دە تىغلىسە كەھجور و اورادا معلملىكىلە ياتاھى روحانى
ادارەسىنە ايشلەيىر. 1900-1916 ايللەر آراسىندا قورى سەيناريا
سىندا تۈركى و شريعت درسى و شىرىر، اونون ايلك دورەدە يازدىقى شعر
لىرىنە اسلام احکاملىرىنى تاشىرى كوجلۇدور.

رشيد بىگ بىر چوخ شەھەر گەندىب مكتىبلەر تشكىل ائتمىش و اوخوما
كورسلىرى آچميش و بو بىول لازداندا آذربايجان معارفىتى خدمەت
ائتمىشدىر. سووپىت حاكمىتى دوروندە دوغما وطنى شكىدە ياشامىش
و بورادا فرهنگى و پىداگوزى (تىغلىم و تربىت) چالىشمالارىدا دواام
ائتمىش و نەھايت 1942 دە وفات ائتمىشدىر.

رشيد بىگ يارادىجىايىغىتى شەعرلە ياشلاسا دا اونون شەھەرلىكى سېب
يازدىقى بىيسلىرى اولمۇشدور. شەعرلىرىنە ((شاكى)) تخلصىتى
شەممىشدىر، شاعر اولاراق چوخ قدرتلى دىكىلدەر، ((بصيرت الاطفال))
و ((آدوا د مسئلهسى)) كتابلارىنىدا اونون مقالەلىرى و شەعرلىرى تۈر
پلاشمىشدىر.

رشيد بىگىن مەم بىيسلىرى بۇنلاردىر:

((قان او جاغى)) ، ((قوشۇ قوشۇ اولسا، كورقىز ارە كىدەر))
((ساققالىن كوامى)) ، ((بىر ساج تىلىدىن قىمتى)) س ((بول
دىلىسى)) ، ((تىغلىس سفرلىرى)) ، ((دىش آفرىسى)) ، ((قىزىل
گول)) كومدىالارى، بو اشىلرا ونى آخوندوغۇن رەآللىست نمايشنامە
يازماق عنعنهلىرىنى و معارفچىلىك فكرلىرىنى ياشارىلە دواام ائتدىر
من بىر يازىجى كىمى قانىتتىمىشدىر.

یوسف وزیر چون زمینلى - (۱۹۴۳- ۱۸۸۷) . یوسف وزیر ۱۸۸۷-۱۹۴۳ ده
شوشادا آتا دان اولموشدور . آتا سى فارس ادبىاتىسى و موسىقىنى مكمل
سىلىرىدى . بئويوك قارداشى اتىوالحسن ده تورگ . فارس و روس
دىلىلىرىنى باخشى بىلىير و باياسىلە بېرىليكده يوسف وزيرىن ايلك
تربيىه و تحصىلىلە علاقىدار اولموشلار و اونا كلاسيك شعرلر (فضولى
سعدى و حافظ) اوچىرىتىب ، اوندا ادبىات و موسىقىه قارشى مازاراق
اوياندىرىمىشلار . شوشادا تحصىلىيشى سېتىرىدىكدهن صۇنرا اولا باگىدا
رئاللىنى مكتېبىندا صۇنرا داشكىندى گىمعنا زىاسىندا تحصىل ائتمىش و
۱۹۱۵-۱۹۱۶ ده كىف حقوق فاكولتەسىندا اوخوموشدور .

يوسف وزير بۇشۇن عمۇر بېرىو نشر ساچەسىندا قلم چالمىش و
تارىخى رومانلار و كىچىك حكاىيەلىرىلە شهرت قازانمىشدىر . يارا دىيجى
لىغىنىن ايلك ايللىرىندا لطيفە و ئىززە اولان مىلى اوتو ملاصرالد
ېشچىلرلە ياخىتلاشدىرىمىش دىر . ((هەرن - پەرن)) عنوانىلە ياخ
زىدېخى ئىززە مقالەلرini ملاصرالدىن مجلەسىندا ((سرسم)) امضا
سىلە چاپ ائتدىرىپەر . ۱۹۵۷-۱۹۵۸ ده ((مير یوسف وزيروف)) امضا سىلە ..
عىنىي مجلەدە حىات خالدىشەلرېنى ساپىرىك شىرىلە فكس ائتدىرىپەردى .
ادىب ھەم كىچ پاشلارىندا مقدىر بىر حكاىيە توپىش كىمى شهرت قازان
نمىشى ، اشولرى ((ايکى حكاىيە - ۱۹۱۱) ، ((ملک محمد - ۱۹۱۱)) ،
ديوانە - ۱۹۱۲) ، ((قاتلىي كەوز ياشلارى - ۱۹۱۳) ، ((حىات -
صحىفەلىرى - ۱۹۱۳- ۱۹۱۴)) ، ((آق ساققاڭ - ۱۹۱۳)) ، ((جەنپىن قىيى -
۱۹۱۳)) و ((آزوا دلارىمەيزىن حالى - ۱۹۱۳)) آدلارىلە كتاب ...
شكلىيندە نەھر ائدىلىمەيدىر .

سووپىت حکومتى زامانىندا بىر سرى ماراراقلى حكاىيەلر و رومان
لار چاپ ائتدىرىمىش و يارا دىيجىلىغىنى كىنن كامىل دەعوروندە (۱۹۴۳)
وقات ائتلىمەيدىر .

صون ايللىرىدە يازدىخى . ((قىزلاڭ بولاغى)) و ((قان اپچىتىدە))
رومانلارى دا كتاب شكللىيندە نەھر ائدىلىمەيدىر .

يوسف وزير روسجا دا شعرلر يازمىش و روس كلاسيكلىرىندا حكاىيە
اوستادى آ . ب . چەخوفا علاقە بىلە مەيدىر . هېنى زاماندا شقاھىنى .
خلق ادبىاتينا هە طرقلى يىلد اولموش و بىو ساچە درىن بىلىك و مەلـ
حىت ساھى كىمىي تا نىنەمەيدىر .

دکتور علام حسین بیگدلی - پروفسور

بزرگان آذربایجان

اوحد الدین اوحدی مراغه
(۱۳۲۸ - ۱۳۷۴)

سر از قلاده‌ی آموختن مسیح و بدهان
که دیگران هم از آموختن شدنداستاد
(اوحدی)

(بیوگرافی مقاله)

نظامی ادبی مکتبی نین گورکملی بنا شده‌سی اولان ماراغالی
اوحدی میلادی ۱۱۱۶ عصرین صونو و ۱۷۰۰ عصرین بیرونی‌جی یا ریسند
آذربایجان شعری نین انکشاپیندا مهم و دقته لایق رول اوینا میشی
دو درونون ان قدرتلى متفسّرها عزلریندن بیری اولموشدور.

اوحد الدین اوحدی (۱۳۷۴ - ۱۳۲۸) هجری قمری ایلی‌ینده
آذربایجانین ان قدیم مدتی و علم مرکزلریندن بیری اولان ماراقها
شهری‌ینده آنادان اولوب، آیلک تربیه و تحصیلی‌ینی ده اورادا آلمیشدوں
بو زمان ماراقا ایله یاناشی آذربایجانیین تبریز، اردبیل، شیروان
گنجه، نخجوان و باشقا شهر و کندلرینده مدنی حیات سرعتله انکشاپ
اقدیوردی، شهر و کندلرده چوخلو مکتبیز زنگین کتابخانالار، گورکملی
عالیم، موسیقی شناسلار و تجزیه‌لی معلم‌لر وارایدی. فلسفه، الیهات
منطق، نجوم، ریاضیات، تاریخ، ادبیات و دیگر فن لر شورک (آذربایجان)
فارس و عرب دیللریند، اعیزه نیلیردی. اولکه‌نین پایتختی
ماراقا شهری‌ینده بعیوک علمی مؤسسه‌لر و گوزه‌چاربان اقتصادیات و
تجارت مرکزی و مؤسسه‌لری وارایدی.

۱۲۶۰ - ۱۲۵۹ / ۱۴۵۷ هجری قمری ایلیندە مشهور عالم و منجم خواجه نصیرالدین طوسی نین تاسیس افتديگى ماراغا رصدخانه‌سى ھله‌ده علمى ياخىمدان دقت مرکزىندە دير، بو رصدخانه او زامان اورتا وياجىن شرقده علمى مرکزه چووريلىميش، عراق، شام، تركىه، چين و ايران اولكەلرى اصفهان، شيراز، سمرقند، بخارا و دىگر شهرلردن گلمىشىن گوركىلى عالمى ماراغا رصدخانه‌سى و دارالعلمى اطرا فىندا توپلاشىشىد بىلار، بو دعورده آذربايجان عالمى طرفىشىن نجوم، علمى نين كلاسيك اثرلىرىشىن سايلان "قاموس الصير" و "شرف الاشراف" كىمى ماراقلى كتابلار يازىلدىشىر، بوزمان ماراغا شهرى آذربايجان خلقى نىن معنوی حياتى نين اساس اوجاقى، سياسي و اقتصادى حياتىنى دويمۇن - نىقطه‌سى ايىدى.

بو زامان ماراغا شهرى ايله ياتاشى آذربايجانىن دىگر شهر و كندىلىرىنده علم و مدنىيەت قىباقلارى قدرتلى شلاله كىمى هر طرفه بىركىت ساچىزدى آذربايجاندا خطاطلىق، رشا مليق، معمارلىق و توخوجولوق صنعتى دە گئىشىش اتكىشاف ائتمىش، مشهور تبريز رشا مليق مكتبى نين اساسى قويولموشدور، ائله‌جهدە كندىلرده اكىن - تكىن ايشلىرى، چوا - خدارلىق، باغچىلىق و شهرلرده پىشىھكارلىق گۈزەچا رپار درجه دە اشكشاف ائتمىشىدی. بئله‌لىك لە ميلادى ۱۱۱ - ۱۱۱ عصرلرده آذرباي - يجاندا اجتماعى سياسي و اقتصادى حياتىشى دن بريما اولمىش، اتكىشاف دوغرو ايرەلى لە مېش بىر جوخ گوركىلى عالم و متخصصلىرىن يېڭىشىھلىرىنە شرائط و امکان يارا تمىشىدی.

ادبى جريانى گلدىكىدە بو دعورده ساراي ادبىاتى، مديخه چىلىك و قصيدة چىلىك نسبتاً ضعيف ايىدى. سپد ذوالفقا رشىروانى، عارف ارىد بىلى كىمى صنعتكارلار، ساراي قضىشىر عنونه لرىنى دوام ائديرىشىلرده دعورون يوگىلىشىدە اولان ظلب، ضرورى و يئنى جريانى ايسه طریقت ادبىاتى ايىدى. امۇز مفکورە استقامتى ايله بو ادبىات ساراي شعرىتى مۇھىملىقى، قصيدة چىلىك تىمامى ايله مخالف روح داشىرىدى.

۱۱۱ - ۱۱۱ عصرلرده آذربايغان اجتماعى فكريىنده مترقى صوفىيە وحدت وجود جريانى خصوصىلە شعر ساحه‌سىنده گئىش يازىلدىشىدە بىر قىدر مۇترا شيخ محمود شېستىرى، فضل الله نعىيە، عمالالدين نېمىمى

سایرہ کیمی شاعر و متفکرلرین اثرلرینده پانچھیسم گورو هنرین عکس اولموشما سی دا محض بو سب لردن ایدی . بئله بیر مرکب دغورده ادبی انکھافین اساس استقا متینی تغیین اعدا بیلن شاعرلردن بیزی ده ماوا - غالی اوحدالدین اوحدی اولموشدور .

اوحدی آذربایجان ملی مدنیتی نین انکشاپ تاریخینده گورکمالی سیما لارداشدیر . او، هله گنج یا شلاریندان اوزوندن قاباقکی شاعر و متفکرلرین اثرلری ایله فارس ، تورک ، عرب دیلی و مدنیت لریلاره قاتیش اولموش ، قطوان تبریزی ، سنائی غزنوی ، خاقانی شیروانی ، نظامی گنجه وی وباقالاری نین یارادیجیلیق لارینی دقت مرکزینده قرار و قریب ، اونلارین ادبی عنعنە لرینی دوا م اعتدیر میشدير . سنائی نین تأشیری اوحدی یارادیجیلیقیندا طریقت عنعنە لرینی ، مترقبی صوفیزم مفکوره سیتی ، نظامی نین تأشیری ایسه مترقبی اجتماعی دوشهونجه ، ظلمه عدالت سیزليک لره قارشی اعتراض ، علمه ، امکه و امک آدا ملاریندا ملحتیت و حرمت ترتمیمی موتيوی گشیر میشدير . بودوزکی ، انسان و انسانپروردیک اوحدی یارادیجیلیقی نین آیاریجی خطی و اساس آخاری اولموشدور .

اوحدی رودکی ، فردوسی ، خیام ، سعدی و دیگر مشهور شرق کلاسیک - لری نین اثرلرگانیده دعنه - دعنه اولخوموش ، پیشی گلمندیه اونلاردا استفاده ائتمیش ، بهره له نمیشدي . اعلمه جده شاعر دیگر خلق لرین عالم و صنعتکارلارینا دقت پیشیزی هرمت بسله میشدير . اوحدی اویر - نمه گی عمرو بویو خوشبختلیگین آچاری حساب ائتمیشدو رو دئمیشدو : قاچما اویره نمه گین عذا بیندن باشقاسی اویره نیب اولوب استاد (سرازقلاده) آموختن مپیچ و بدان که دیگران هم از آموختن شدند استاد) شاعرین حیات و یارادیجیلیقی باره ده ایلک ملاحظه لر معاصری اولان تذکره چی لر و ادبیات شناسلار طرفیندن ایره لی سورا و لموشدور . عمومیتله میلادی ۱۷ - عصرین اورتا لاریندان ایندیه قدر ۵۰۰ ایلدن آرتیق بیر مدت ده یازیلان تذکره و چنگ لرین اکثرینده اوحدی حقنده آز - چوخ معلومات و تریلیر . شعرلریندن نمونه گوسته ریلمیشدير . بو ایش تکجد آذربایجان و ایران دگیل بوتون یاخین و اورتا شرق شناسلاری طرفیندن یازیلان تدقیقات و تذکره لرین چوخوندا ، ادبیات تاریخلرینده اوز عکسی

تايميش، شاعرين حيات ويارا ديجيليفيكتان بحث اولونوش، اوئسو سوز صنعتى نين ماھر اسقادلاريندان بيرى كىمى قىمتله ندىرمىشلر، مارا غالىي اوجدى نين حيات ويارا ديجيليفى نين اعپورەنېلىمەسى اوروبا-ھرقىشا سلارى نيندا دققىنى جلب اشتىمىشدىر، شارل ريو، پرو- فسور ادوارد براون اوز تدقيقات ايشلىرىنده اوئلا خصوصى يېرىۋەرلىرىشلر اسلام ئاسكىلوبىدیا سىشىدا اوجدى نين قىسا ترجمە، حالى درج ائدىلەمەش دىر، روس عالىمى آ، كريمسكى اوئون حياتىندان بحث ائدىب شعرلىرىنىڭ شۇنەلر وئرىمىشدىر.

مۇۋىت شرقىشقا سلاپىندان يېوگىنىڭ باپرىشلىق "اپراپ تارىخى اوجركلرى" اشىرىشىدە خەن عرىقىن حىيات و بىارا دىچىرىلىقى حىقىقىتىدە بعضى قىمىتلىقى ملاحظەلىرى سۈرىلە مېشىدىرىر . حمید آراسلى ، ميرزا آقا قىلۇزىادە و باشقىالارى دا اىورقانلىرىدا ئىچىرەتلىك ئەندەغانلىقىدا ئەتكەنلەر

او خدیه حینا شی بویر اوچ دقیعه سفره چیخمیش، بو سفرلردن بعوییوک
تجربه الدها لشن شاعر صونسرا لار بو حقدره یازیر:

” سالها چون قلک به سرگشتمن تا غلک وار دیده ور گشتم ”
تخمینا میلادی ۱۳۰۰ - بجی ایلدن باشلاندان بوسفرلرین اسان سببی
اقتصادی تضییق ، علم و تجربه الده آشتموکه بیاخین و اوپرا شرقی
سیا حت آشتمک اولموشدور . اوحدی تبریزدن تو تموش سلطانیه ری همدان
بغداده کربلا و بیرسیرا عرب و عجم اولکه لری نین دیگر شهرلرینی گزینی
هولانیب نهایت گلیب . ۲۵ ایل تمام اصفهان دا توقف ائدیمه بورا دا ساکن
اولموشدور . آنجاق هاعرین اصفهان دورو جیاتی دا چوخ موفقیت سیرو
اولوب فلاتکت و مادی احتیا جلارا معروض قالان اوحدی اوزونون بواحوا -
لاتی باره ده بیازیر :

چند پرسی نشان من که کجاست
 مدتی شد که از وطن دعویم
 دل من تاب و سینه تنگی یافت
 و خست خود در خرابه بردم
 سخن را در او رواج ببود
 بر سر شعر جان همسی دادم
 مگر نبودی شکوه یک دو بزرگ

ترجمه سی :

نهقدر سورورسان هارالیام من - ایتمیشم صاق - صولی سوروشما مندن
 چو خدا ندیر وطندن دوشمیشم او زاق غریتده غملره اولموشام او رتاق
 او ره کا او دا یچینده نفس دارالمیش جانیم غم بیوکوبون آلتیندا قالمیش
 که چومو خرابه بیر بئره چکدیم من او محتا جلاری باشیدان اکدیم
 بیوخ ایدی سکوزیمه او ردا خریدار خرابه بیویریئردن کیم خراج آلاز
 جانیمی شعرا یچون ائدیردیم قربا شعری من چوره گه ساتیردیم اینان
 بیرا یکی بئویوگون او ستو مده گوزو اولماسا قورد منی بیفیردی دوزو
 اوزون ایللر بیویو غربتده چتینلیکلر و فلاکت لره معروض قالان شاعر
 داشما امید ایشیقی و سعادت قاپیسی آختا ریردی . علمین و هنرین
 قدرین بیلن ، صنعتکارا قیمت وئرەن بیرمعارف پرور آرایردی . اناها یت
 آذربایجاندا حاکمیت باشینا گئجهن خواجه غیاث الدین بن محبب
 رسیدین شهرتینی اشیدیر، در حال اصفهانی ترک ائذه ره ک ۵۹ پاشلی
 او خدی وطنە قايدیر ۹۱۴۲ مصرا عدان عبارت اوزونون مشهور " جام جم "
 مثنوی سینی خواجه غیاث الدینه اتحاف ائدیر . او خدی عمر و نون صون
 ایللرینی آذربایجاندا ياشامیش ، ۵۶ ایل حیات سورموش / ۱۳۳۷ - ۱۳۳۸ /
 ۷۲۸ - نجی هجری قمری ایلیتده دوغما شهری ماراغادا وفات ایتمیش
 اونون مزاری حاضردا " بیرا وحدالدین " آدی ایله خلق زیارتگاهنما
 چئوریلمشیدیر . شاعرین مزارداشی او زه رینه بو سعو زلر يازیلمیشدی :

" هذا قبر المولى المعظم قدوة العلماء افصح الكلام
 و زبدة الايات المدارج الى رحمته الله تعالى اوحد الملة و
 الدين بن الحسين الاصفهاني في منتصف شعبان سنه ثمان وثلاثين سبعما "

* * *

* *

ماراغالی او خدی نین ادبی ارشی هم مضمون و فورما اعتباری -
 ایله، همدە کمیت جه چوخ زنگین و رنگارنگ دیر . اونون " ده نامه "
 يا (منطق العشق) و مشهور " جام جم " مثنوی لری ایله ياشاشی ،
 اون مین، بعضی ماڭذلره استناداً ۱۵ مین بیتلیک بیردیوانی دا وار
 دیر، بورادا او خدی قصیده، غزل، رباعی، تركیب بند، شرجیسیع بند

* - مترجملر غلامحسین بیگدلی و خلیل یوسف لی

زا نرلاریندا گوزه لر نمونه لر پا را تمیش دیر . ***

بیز بو مقاله میزده اول شاعرین لیریک اثرلارینی اختصاراً لا تقدیم و تحلیل اندیب ، صونرا دا اوئون " دهنامه " و " جامجم " اثرلارینی گوزدن گنجیرمک ایسته بیزیک . ***

اوحدی نین لیریکاسی ادراكین درینلیک لرینه تأثیر ائدن بینی دوشوندورن ، دنیوی لیک ، بشری حس لر ، حیاتا با غلیایق ، سوگی محبت انسان پرورلیک ، صداقت ، وفا ، عصمت ، حقيقة و صاف عشق و بیز سیرا بو کیمی تجیب و گوزه لر مسئلله لر آشپلايان لیریکا دیر ، شاعرین ربابی شعرلری نین آهنگدار ملودیک موسیقی سی او خوجونو هیجا شلاندیریز ، اوحدی نین ترتم ائتدیگی سفیح و گدرده هئچ وقت فردی ناهیئت داشیمیر ، او ، اوز دغورونو ، زمانه سینی عموم خلق گوتله لری نین دویقو و دوشونجه لرینی ترتم و عکس ائتدیرمیش اولور ، شاعرین پارادیجیلیقیندا فورما ایله مضمون وحدتی ، بدیعی او برازلیق و دینامیک لیک ، مضمون و مقصدی گوجلو تأثیر قوه سی ایله او خوجویا چاتدیر ماق اسان و آپاریجی جهت دیر . اوحدی اوز ربابی شعرلاریندا درین معنا لی فلسفی دوشونجه لری ، اجتماعی وارلیقی عکس ائتدیرن حس و هیجانلاری داها دا جوشدورور .

اوحدی مشنوی لریندن علاوه ربابی شعرلارینده ده اوز دغورونو اوز محیطینی فرخی و خوشبخت یاشاما مق اوجون مساعد اولما دیغینی اورتا عصرلر قشودال جمعیتی نین نقشا نلارینی تنقید ائده ره ک ، دغورون چوروک بدعت و عنعته لرینی ده پیسله بیز ، خلقی موهمات و خرافاتدان او را قلاشدير ماقا اصل معنویاتا ، عشقه ، حبادته ، امگه ، صداقتنه ، شعره ، موسیقی يه و حقيقة انسان یاشابیشینا دعوت ائديز ، او فردی محبت لره یاشاهی ، عموم بشری محبتی و آلهی محبتی ده تبلیغ و تشویق ائديز ، بو اوج محبتی حقيقة انسانین اصل سعادت سرچشمھ سی آدلاندیریز ، شاعرین فکرینجه بوتون بشریت بتو اوج سوگی دن یای آلمالی و او قیلار لا خوشبخت اولمالی دیر ، اوئون اوز سوزو ایله دئسک : کوكسو سوئنده

— کاوه نشری اولان ، حمید سعادتیں ترتیبی ایله یا ییلان " دیوان " ***
اوحدی مراغه — تهران — ۱۳۴۵ — تخمیناً ۸۵۰۰ بیتی احاطه ائديز ***
— آرتیق معلومات آلماق اوجون باخ غلامحسین بیگدلی اوحدی یاگی ***

سیز اورهک چیزپینان هربیر انسان عاشق اولمالیدیر سویلولیور :
هوكىن كە دلىش بوده باشد آن دل صنمى گزىدە باشد .

اوجدى نىن ليرىك شعرلىرىدە انسان پروردىلەك دە چوخ گۈلنەش
مفياسدا يېر و فريلەمىشدىر . قايقى كىشلىكە باشقاسى نىن سشوينج و
المىتە شريك اولماق ، انسانلارا كومك ائتمك ، انساننىن سىسىنە سىس
و ئىرمك «هارا ياخاتماق بىر سوزلە تام انساپىزور و حقيقى بىرەوما -
ئىست اولماق اوجدى آمالى نىن غايىھسى ، اونون ليرىك شعرى نىن اسان
آخىشى اولموشدور . » كىم كە قايقى سىز بىر نفس چكىرسە چىدىگى او
ئفسە اوتانمالىدیر . » سوپىلتەمىشدور .

اوجدى بىر سىرا قصىدەچى شاعىلر كىيمى ، شعرى مۇدا حليق ويالان
تعريفلىرلە گلىر مىتىعى ائتمەمىشدىر ، اونون رىبائى شعرلىرى دە ، مەختى
مۇضوغسوپا يە ياناھى اجتماعى مۇتىپولرە ، تربىيەوى و اخلاقى مىستەلرە
خصر اقدىلەمىشدىر . طېپىعت تصوپىرىتە علمى ملاحظەلرین اىضاھىنا يۈنلە
مىشدى . اوجدى دە شرقىن بىر چوخ مەتفگىرلىرى كىيىن اورقا عصرلرده حكىم
سورەن بىدعتلىرى . اجتماعى براپرسىزلىكى ، ظلمو ، اجھافى ، رشوت -
خورلۇقو تنقىد آتشىنە توتمۇش ، حقيقى ، عدالتى ، حقوق براپرسىزلىكى
زەممىتكەن كوتلەلرە على الخصوص مخروم و يوخسول كىندىلىرە ، الى قابازلى
اڭىنچىلرە درىن حسن رغبىت بىللەمىش ، اونلارىن اصىل مەدافعەچىسى كېمى
جىشىخىشلار ائتمىشدىر ، " پادشاھان رانىلارم در نظر -

خون يە درويشان تولاي من است " سوپىلولىن اوجدى ، سارايلاردا گىنديپ
ايکى قات اولماقى منصب و مقامدان اوترو آلچالماقى عىب و نادانلىق
حساب ائتمىشدىر : " كىشى سن دوز يولدان چىخما ، بونجا منصب و رتبە
پىرسەت اولما ، جام و جلال آردىنجا قاچما و قىزىل - كوموشىن اوترو
هاھلارىن و حكمدارلارىن قاپىسىنا گەتمە " سوپىلولىن اوجدى نىن سۇزو -
ايلە عملى بىر اولموشدور .

هاڭىز ئىن زماندا حاكمدا يېرەدىن و يوگىك طبقەلرین ايرىنج ، عىبە
جز و رقىل ايشلىرىنى افشا و تنقىد ائتمىكدىن چكىنەمىشدىر . بىويوك بىر
چارت و محكىم بىر اينا ملا ظلمكارلارا اغۇز درىن نفترىتىنى بىلدىرىمىش ،
اونلارا : " مېن دفعە سە دئىمەدىم كى ، ظلمكارلىقدان ال چىك "

با خود ؟ ” دنیانی سنین المینه تا پشیرپیلار کی، ختیر ایشلرگوره سن،
خطاکارلیقدان او زاق اولوب جماعتین دادینا چاتاسان، گل ظاللمیسین
الی ایله دنیانی کور قوپها، بیوخسا دنیا خراب اولادسا، سن اوزونده
محو اولادسان، بو نودا بیل کی، سورونو جانا وارا تا پشیرانا چوبان
لیق یارا ماز، ظاللمی محو افتمک او چون تعجیلی اولجو گفتورمە سن،
او ندا اوزون اوز اوللۇمۇنە ئالىشمیش اولادسان، هەچ انصافدیر کی بیز
بودو كبابا اشتمکدن او شرو مین او رەگى دا غلبیسان ؟ دول قادیپنلارین
بۇنۇن قولاغینى آچدىرىپ، ایتلىرى نېن بۇنۇنا قىزىل خالتاسالاسان
بىز گور خلقىن باشىنا گتىردىگىنى سىين باشىنا گتىرسەلر بىگونە
دوشەرسىن ؟ ”

اوجدى ائلەمەجەدە رۇجانى ئىمالارى ، يالاتچى دىن خادىملىرىنى، دىن پىرەسى ئەلتىندا حاكم طېقەلرىن مەناھىقىنى قورۇيوب شخصى منقۇت آردى يىنجا قاچانلارى ، رىياكىارلارى ، وھوت خورلارى سىركىشىقىد اىدىر . اوللارى جىاتىن و جىمعىتتىن انگلى ، اھراكپىن ، عداللىشىن ، انساھىپىن وجىدا ئىن و بىوشۇن بىشىرىتتىن دشمنلارى حساب اشىدىپ سۈپەلىھ پىز :

ازمن به پیش قاضی رهوتستان بگوی کاین شرع احمدیست بعدل عمر شود
اوجدی نین ریانی شعریشه بـا موسـلـو، غـیرـتـلـی، شـرـقـلـی اـمـکـنـیـنـ
ترـنـمـوـ چـوـخـ مـهـمـ بـیـئـرـ تـوـتـورـ، شـاعـرـینـ بـوـ مـوـضـوـعـلاـ تـماـسـ اـئـدـنـ شـعـرـلـهـسـرـیـ
چـوـخـ ظـاـهـرـلـیـدـیـرـ، اوـ، اـنـسـاـنـلـارـلـیـ چـاـلـیـشـمـاـقـاـ، بـاـرـاـتـمـاـقـاـ، ماـدـیـ دـعـمـتـلـرـ
اـسـتـحـصـدـلـ اـنـتـمـهـگـهـ، خـلـفـهـ، بـشـرـیـتـهـ فـاـیـداـ وـقـرـمـهـگـهـ، بـالـ آـرـیـشـیـ کـیـمـیـ
چـیـچـهـگـهـ لـرـدـنـ بـالـ ھـوـبـلـامـاـقـاـ دـعـوـتـ اـفـدـیـرـ، اـنـسـاـنـلـارـلـیـ اـمـکـ جـبـهـسـیـتـهـ سـوقـ
اـنـقـذـیـرـ، اوـجـدـیـ قـسـاـعـتـیـنـهـ گـهـورـهـ خـوـبـخـتـلـیـگـیـنـ آـجاـرـیـ آـنـجـاـقـ اـمـکـ وـ
رـحـمـتـ الـبـشـرـهـ دـیـرـ، آـلـیـنـ تـرـیـ، قولـ قـوـتـیـ اـیـلـهـ قـاـزـاـنـیـبـ بـاـشـاـنـ اـیـشـاـنـ
بـیـئـرـ اوـزـوـنـ اـنـ مـقـدـسـ، اـنـ دـجـیـبـ وـ اـنـ شـرـقـلـوـسـیـ دـیـرـ، عـطـالـتـ، اوـنـوـنـ
بـوـنـوـنـ بـوـیـنـوـنـاـ بـیـوـگـ اـولـمـاـقـ، بـاـشـقـاسـیـ نـیـنـ حـسـابـیـنـاـ بـاـشـاـمـاـقـ اـنـسـانـ
آـدـیـهـاـ لـکـهـ دـیـرـ، بـیـاـرـاـشـمـاـزـدـیـرـ، اوـجـدـیـ اـوـزـوـنـوـ بـوـتـونـ اـنـسـاـنـلـارـاـ تـوـتـاـ
ـ رـاقـ گـورـ سـنـ اـیـلـهـ قـیـشـقـیرـیـرـ؛ "سـنـ بـوـ دـنـیـاـ بـاـ گـلـمـیـسـنـ کـیـ اـیـشـ گـهـورـهـسـنـ"
ـ شـاعـرـ عـطـالـتـیـ مـحـکـومـ اـئـدـهـرـکـ، بـوـتـونـ بـشـرـیـتـهـ اـمـگـهـ قـاـشـلـاشـمـاـقـ وـ رـحـمـتـهـ
ـ هـاـلـهـسـینـدـهـ بـاـشـاـمـاـقـ حـکـمـوـنـوـ وـئـرـیـرـ .

آپ وزیری چنین و قوت بارو اعذر چه گوشی که هیچ تخم نکاری

یا خود :

آموز کارکن که جوانی وزورمند . فردا کجا توان که شوی پیرو منحنی
اوحدی لیریک شعرینده ، تو اضعکارلیق ، حرمتجیلیک ، صبر و حوصله ،
وفا و صداقت و دیگر بوكیمی اصل انسانی صفتler دقت مرکزینده قرار
تیوتهموشدور . شاعر لوقالیقی ، مفروزلوقو ، ادب سیزلنیگی پیش له میش ،
اوزو نو باشقالاریندان اوستون توتوب منم منم لیک آئدلری تربیه له -
تدبیرمگه چالیشمیشدیر . انسانلاری دوغرولوقا ، صداقته و تو اضعکارلیقا
دعوت اشتتمیشدور . قوجالارا حرمت ائتمگی ، یا هلیلارین حق - چایندی
ساغلاماقی ، هرگنجین اخلاقی و معنوی بورجو و اوشودولماز وظیفه سی
کیمی توصیه اشتتمیش و سویله میشدیر :

" گله جکده حرمت گوزله بیرسن سه جوانلیقدا قوجالارا حرمت گوستر "
اوحدی بیر چوخ بوكیمی قطعی ، تربیه وی ملاحظه لری ایله انسانلارا
اخلاق و ادب درسی اوپرہ تمیشدیر . دوزگون بیول گوستر میشدیر .
اوحدی بیه گوره یا مانلیق اشتتمک ، هربیر پیش یاراما ز ایش گور -
مک انسان اولادینا یادبیر سجیه اولمالیدیر . اصل انسان اولان یا -
خشیلیقدان باشقابیر ایش گورمه سین گره ک ، بودور شاعرین بوجقه
سویله دیگی بیوزلرلے گوزھل فکر و افاده لردن بیری :
" سن چالیش دوستلارین اوژه گینی اینجیتمه اصل قهرمان اولان هئچ
دشمنی نین ده او ره گینی سیندیرماز " .

سیز بورادا شاعرده اولان انسان بیرونلیگین ، اخلاق و مهربانلیقین
معنویاتین حدود و غایه نسینه بیر دقت پشتیرین ، شاعرین تعلیمی نین
اینجه لیگینه و مزیتینه بیر نظر سالپن ، گورور سونوز بو بئیوک اش
حتى دشمنلری بشله اینجیتمه مهگی توصیه ائدب تعلیم وئریرو کیمسه -
نین او ره گی نین سینما سینا راضی دگیلدیر . هامی نین خیرخواهی دیر .
عمومیتله اوحدی لیریکاسی اوز اجتماعی مضمونو و ایده استقامتی
ایله دعورونون حاکم سارای شعریندن تما میله فرقلى دیر . اوحدی
ربابی شعری نین اساس خصوصیتی او نون یوکسک فلسفی لیگیندە درین انسان
بیرونلیگیندە و عموم بشری لیگیندە دیر .

"دهشنا مه" يا ("منطق المُحْشَق")

اوجدي شين ديواندا ان پاشقا ايکي مشتريسي وارديرکي، بيروليكده ۱۹۵۰ مصرا عدان عبارتدير. بونلاردا ان ايلاک نظمه چكديگي اولان "دهناره" اشريدير کي، ۱۹۵۵ مصرا عنى احاطه ائدير.

اوحدي بو مشهوريني ۳۴ پاشيندا، / ۱۳۰۷ - ۱۳۰۶ هجري قمرى
ایلینده، مشهور خواجہ سعیرالدین طوسی نین توهشی خواجہ ضیاء الدین
یوسف نین خواجہ اصل الدی نین خواهشی ایله نظمه چکمیشدیر.

"دهنامه" ده ایکی گنجین محبتی یلمه آلینمیدیر، بو آنارخ
ایله یا ناشی، شاعر دعو و دشون بیرون سیرا اخلاقی، معیشه، اجتماعی و
سیاسی مسئله‌لریتی، اشراقدکی حادثه‌لرله علاقه‌دار شکله‌دار تصویراً فرمیش
دیر، اشرين اساس قهرمانلاری عاشق و معشوقه یا شادیقلاری دعو و ده، عقل،
حایات، بولیک، اخلاق و اوزاق گئوره‌تلیک لری ایله فرقله نیرلر.

عاشق تمیز بییر انسان دییر . پاکداورهگی ، تمیز محبتی اواره دییر ،
اعز صاف عشقی و محکم اراده سی ایله هامینی حیران ائدییر . معشوقه شیخ
بوشون هیلتا قلارپنا دوزور و یورولمور . معشوقه ایسه اوز عاشقینی
انستاد و اضطرابلار ایچه ریسینده ساخلاسیر . اونو جور به جور سیتا قلار
دان چیخا ردیدان صونرا ، حیات قورماقا سوزوئریر . بودا معشوقه
ظرفیتندن بیمه نیلمیشن ، عقلالی ، گنوزه ل ، شجیب و مقبول بیو حرکت دییر .
بقله ده اولما لیدییر . شرق قا دینلارپنا مخصوص عیقت و اخلاق مسئله هشی دییر .
اون مکتوبدان عبارت اولان سو اشر ساده جه اولاراق عاشقانه چمله
لر بینغیمیدان هبارت داگیلدییر . بورادا حیات فلسفه سی ، یا هاما ماق و
عائله قورماق قایدا لاری ، سوییب ، سویالمک اینجه لیک لری بدیعی
شکلده افاهه اولونوشدور .

شا عن اثرده ايکى جور محبّتى قارشى - قارشى قويوب تصویر و ترجم
اڭدىز، بىرىنچى باك، تمىز، انسانى محبّتى، عادى عاڭلە قورماق خىن
لرى، شرفلىك، ئاموسلا و صاف محبّتىلە عاڭلە وي ياشاماڭ قايدا - قانسون
لارى، دىيگر طرفدن اپسىه انسانلىقا ياراشمايان، تمىز عشقە و باك
شىوگى يە يىاد اولان هوى و هوں مئيل لرى، يۈنگۈل غېر جدى و پۈزىقۇن
معىشتىرە ملارى، شاعر يۈنلارى امۇلچوب بىچىب مقايسە اڭدىز، اونلارىنى

مثبت و منفی جهتلرینى ایضاً اشدير و بيرينجي شقى، بيريجى يولسو
آلقيشلارىب، بىهتىر و توصىه اشدير.

اوحدى "دهنا مە" سى مئتىو فورما سىندا يازىلماشىن اولسا دا، او
ندان قاباقكى "دهنا مە" لردن فرقلى اولاراق، بوراداڭى مكتوبلارىنى
ايچەرىسىنده شاھرىن بىر نىچە غزلى دە واردىر، بۇ اوزو نواتورلۇق
دۇر و اثرى زىكىتىلەشدىرىپ، گۈزەل لەشدىرىمىشدىر، ھر مكتوبون صو-
توندا عاشق و معشوقە دىلىتىن گۈزەل بىز غزل لە ختم كلاما قىدىلماشىدۇ
عاشق بىر سىرا خصوصىتلىرىنە كغۇرە اورتا عصرىن كلاسيك ادبىيەتىندا
كى عاشق صورتلرىنەن اولان مجنۇنلاردان فرقلىيدىر، او همىشە عقل دىن،
ذکا دىن، دوشونجە دىن الھام آلىر، عشق طوفانى قارشىسىندا اوزونىو
آيتىرمىر، ارادە و اختيارىتى الدن و قىرمىر، غير بىادى ايشلەر كغۇرمۇر،
اوزونو قدرتلى مختىجاذىبىسى قارشىسىندا مفتون و شىدا كغۇرمە دە،
سليم اولسۇر، اوزونو آيتىرمىر.

اوحدى بۇ اثرينىدە اورتا عصرىن طلب اشتىكى قادىن محدودلۇق و
عاجزلىك مەعاسىنى ردّ اشدير، اصل اسلام دېنى و محمد (ص) شريعتى
قاىنۇلارينا اساسا "قادىنى بىراپتۇر حقوقلو انسان حساب اىدىب، اۋون
اختىارىنى اوزالىنە تاپشىرىر، آنجاق اونا اخلاق و عصمت دايرە —
نىمىنەن چىخماقى ياساق اشدىب و بۇ ايشىن جزا سىنى اوللۇم تىعىن اشتمىش
اولور.

آنچاق قادىن حقىنەدە اوحدى اشزىلرىنە تىرددو اىكى فكىرلى لىك
واردىر، بىر طرفدىن اسلام دېنى و اعتقادينا استنادا "قادىنى تام
آزاد و بىراپتۇر حقوقلو بىلدىكى حالدا، او بىرى طرفدىن او
مۇن درس ا و خويوب سوا دلانما سىلا مخالفدىر، سوا دالماقى قادىن اوجۇن
بىر نوع نىمانا ولزومسىز قىلمە و قىرىر، سوا دا آلان قادىنەن وىسە كېمى
اعتبارسىز اولابىلەجكى ظننىنى اورتايىا آتىر: شاعر قادى نىن كېشى
ايشلىرىنىڭ قارىشما سىنا مطلقا اجازە و قىرمىر، بىرسۇزلە اوحدى يازارا —
دىجىلىقىندا قادىنا اولان مناسىتىدە كىرىن ئىدىت و اىكى لىك واردىر،
شاعرىپوفكىرى، بوملاحظەنى صونرا لاردا دوا ماشتىرىرىر، اوزونون مشھۇر
"جام جم" اثرينىدە دە همىن فكردەدىر... اوحدى نىن "جام جم" اثرى نىن
شەخلىقىنىڭ مقالە مىزىن موضۇعدور، اىكىنچى مقالەدە ا و خويجا قىسىز.

* نواتورلۇق = يىنى لىك

دان اولدوزی

خون زماندا الیمیره چاتان " دان اولدوزی " کتابی زنگان شاعر لری نین آنا دیلینده یازدیقلاری اشولزان نمونه بودیو . بو کتابی آقای اسدالله جمالی طرفیندن قوبلاسیب و چاپ و نشر اندیلمیشدیو . آقای جمالی کتابیین تقدیمیشده بئله یازیو :

" بو کتابی عزیز همشهری لریم زنگانلیلارا ... گوزه ل و ایستمەنی شهریم زنگانا ... او صیصی ایسانلارا کی ، زنگانی جوخ ایسته رلر و بو شهرین حاشیاس و شریف اهلینه کی ، ضادقاوه و انسانی خدمت ایلمه ک آرزو لاری واردیر تقدیم افلیورم . "

آقای جمالی کتابا ۱۲ شاعرین شعرلریندن نمونه لر قوبلاسیب بیر ده کتابا بیر مقدمه یازیب کی ، سوزلری مولفین قلبیندن قالخیب و اوز خلقینه اولان درین صعیمت و اودلو محبتینی گوسته ریر . مقدمه بئله یاشلامیر :

" اللهدان مدد ایستیرم کی ، نتجه کلمه سوزلریم کی ، واریمه شور - کی دیلیجه و زنگاندا دانیشیدیغیمیز اصطلاحاتیلان یازا بیلوم ، " هابئله مقدمه ده یازیز :

" مثیم گوزه ل و ایسته ک لی شهریم زنگانا و عزیز همشهری لریم تبعض لی بیرون علاقم واردور . "

کتابا قوبلانان شعرلرده شاعرلریمیرین وطنه بسله دیک لری دوین محبت آیدیتچا گور و سور . مثلاً مهندس رضا جمالی " شاهین " ، " آنا وطن " آدلی شعریشده اوز وطنیه بسله دیگی محبتی بئله ترنم اندیسو . وطن آنام دی مثیم ، خدمت ایلیوبیدی . منه اولو فجه بوشلوبیام (بورجلویام) عمریمده بو آنا وطن

ـ نتجه اولار کی ، فراموش ایلیوبیم وطنی

ـ انتیم ، قاتیم ، سوموگیم هامیسی وطنی ، وطن مثیم وجودیمه باعث بو اولکه دیر . بو چمن

شاھین دن بیر غزل نمونه‌سی اولاراق (یاریمی قایشار) شعرینىدە
اونخوجولاريمىزاسىگىل افدىرىك :

يا رب منه رحم ايله منيم يارىمى قايشار
قويما يورگىم قان اولا دلدارىمى قايشار
گونلۇم گىنه بىللىكىمى آواره قالىبىدور
قويما قالا آواره او، گلزارىمى قايشار
بو آيرىلىغىن دردى منى سالدى ايا قدان
قويما گئدىم الدن او، پرستارىمى قايشار
گونلۇم منى يوسف كىمى بازاره چكوبىدور،
رحم ايله خدايا لو، خريدارىمى قايشار
عادت ائلىيوب جانىم اونسۇن جۈرينىه يارب
جور ائتمەگە الله او، جفاكا رىمى قايشار
(شاهين) وفا بىرگىچە يالقۇزىياتا بىلمەز
قويما منى يارسىز او گۈزەل يارىمى قايشار.

ها بىلە خسرو دارا فى " من زمان شاعریم " آدلی شعرینىدە بىلە يازىز :
ايندى تارىخ رسالت ايستو

ايندى شاعر گرهك انسانلارىن آزادكىيغىنا بئور توشسون
اپندى شاعرده گرهك قدرت فرياد اولسون
ايندى شاعر دېلى، خلقىن دىلىيدىر .

ويا " شرفلى خلقىمىز " آدلی شعرینىدە يازىز :
آزادلىق يولۇندا ، دەمن الىىندە ،

قىرىلدى يولداشىم ، سىندى دا ياخىم .
پادىما دوشندە اىتىكىن اىگىيىدلەر ،
ھان چىخىر اليمدن ، اىتىر سا ياغىم .

بو كتابدا شعرلىرى توپلانان شاعرلرىن لىرىك شعرلىرىدە صۇن درجه
لطيف و اينجه دىر .

جهاڭشاھ خديوى نىن " آيرىلىق هواسى " آدلی شعرىنە دقت ائدىن
بۈنۈچ چالان بىو گىچە آيرىلىق هواسى چالىز .
ئىثىن يانىقلۇنىسى او د سالىز يورەك چابالىز .
سۇ اىستەسۇن گئدەسۇ كەفت ، گۈزۈم دالونجا قالىز .

اوره کده غم قوشى سن گەتىسون آشىاده سالىر.

منه امولوم بىو گئچە آيرىلىيقدان آساندى

آماندى گىتمە داييان ، گىتمە قال جانىم ياندى

آقاي حسین متزوی اوز قىزى "غزل" و دەنەيگى شعرىنده گۈزەل

بىدىعەلر يارا دىپ كى ، نىجە بىت او نداڭ ڈرج اىدىرىك :

آج كھۇزۇن تا يوخودان گول لر او ياتسىن غرلىم

آج كھۇزۇن تا باخىشوندان گون او تانسىن غرلىم

كۈرە بىلەر گۈزەليم آى دا اۇزۇن تىك كۈزەلى

آيا باخ تا كى ، خىددىن پارالاسىن غرلىم

گون تەدى ، آى شەدى ، اولدوز تەدى ؟ گۈچك لر آدى

سن اولان يېردى گەپدىر قارالانسىن غرلىم

سەنى آقوشە چىتكە يۈرە كىمىدىن دەپىرم :

اولا كلاش دۇور زمان بوردا داييانسىن غرلىم.

دكتىر ابوا الفتاح حكيميان ملى داشىگاه اوستادى تىن "محبىت" و

"محبىت" آدلى فرلىي درىن دويغو و اوره كچىرىپەتىلارى ايلە دولو دور

حىف اولاد كى ، بىو غزىلدن بىر نىجە بىت او خومۇباق ، آشاھانداكى

بىت لر او غزىلدن دىير :

بەھار گالشىنە وەم ائتىمەدى ، خزان بىفسى

دا غىيلدى سىنەيە غەمدەن قوشۇن صفالى سىسى .

او گون محبىتە محبىت يازىلدى عالىمە

كى ، كوللىرىن لەھ (شاھە) سىاولدى بىلباون قفسى .

فغان كى ، سىنەدە دئى تىك يېغىلدى شەکۆھلىرىم

كى ، دەڭىمەدى بىو تەۋىستاھە بىر چوبان بىفسى .

مزاو لالەسى تىك آچما مىش دا غىيلدى جانىم

فلگ گولۇن بۇناسىندان يارا تىدى خار و خسى .

بىو كەسايدا اولان بىدىعەلر ، كۈرەللەيك لر بىر يَا ايکى مقالەيە

سېفيشماز ، ادبىيات شۇھەن او خوجولارىمىزا تاپشىرىرىق "دان اولدوزى"

كتاپىين آلىپ اوخوسۇنلار و هر صفحە سىنەدە او نلارجا كۈرەللەيك لر

بىدىعەلر ، استعارەلر كۈرسۇنلار .

مقالە مىزىن صونۇندا آرتىرمالىق كى ، آقاي جمالى مقدمە دە

سازیزدیر، مرحوم خسرو میرزا دارایی "کلیله و دمنه" کتابین روان
پیغمبر نظمه چکمیشیدیر کی او نون اصل نسخه سی اوستاد حکیمیانین اختیار
زیستدادیز، بیز اوستاددان رجا آندریک وا رالیق مجله سی نین دفتری
ایله تماس توتوب او دگرلی کتابین چاپا ولما سی حقینده مذاکره
قراری قویسونلار .

四

علی آقا واحد

٩

کونسلوم گینه بیبل کیمی شیدای وطن دیر.
محسون اشده ن عاشقانه لیلای وطن دیر.

یوزلرله گوزه لعاشیقی اولسامدا من اما،
قلبیم پئە دە عاشیق سوداى وطن دیر.

دنیا یه گوزه لیک و شرہن الیقہ گونھدیر ،
اوندان ڈا گوزہل خلقہ شجلای وطن دیر ۔

قویماز بو مقدس پیشتره بیگانه سو خولسون
هرکس کی، صداقتلى بیز ابساي وطن دیر.

تعریف بهشت ائمّه عیلہ مسیح خلقیمه هشیج کس
جنت ده، بهشت ده منه صحرای وطن دیر.

"واحد" اىلە ئەن ائتمەكى، من يۈسف عصرمۇش وقە منه عشق زىلەخساي وطن دىپ.

~~XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX~~

آذربایجان آذربایجان

آذربایجان ! آذربایجان !
ای تاریخ لرودن منه عیان ،
کون دوغاندان ، گون باتاشا ،
زامان - زامان شعله یا یان .
قاقداغی نین اتکینده ،
داغلار کیمی هم قوچان ،
زمرود خزر یا خامیستدا ،
شوح دیور و زندن لغوب نسالان ،
پوگون باهار بیتلرمه ،
سما چلاریمی سیفالایان ،
منی اشوین ، منی قوچان ،
آذربایجان ! آذربایجان !

ستدن قاناد ایسته بیره م ،
اٹله بیلمه قاناد سیزام .
ستدن ثبات ایسته بیزه م ،
اٹله بیلمه ثبات سیزام .
ثباتیما ، قانادیما ،
بیشی ثبات ، قاناد قوشان ،
غایه لری وارلی گیمدا ،
کور له ، آراز کیمی داشان ،
هرگون بیشی بیر داغ آشان ،
مردليک اوچون میدان آچان ،
آذربایجان ! آذربایجان !

مرمر سرای قوناق ائوی ،
بوردا آجدیم پنجره می .
بوروقلارین منازه می ؟
چراقلارین آی پارامی ؟
گنجه وقتی قوجاق آچیم ،
سود ایشیقلى سحره می ؟
کەشاين بیر پارچاسى ،
آ بشورونا ، خیزره می ؟
سینین منه بخش اشتدیگین ،
تکجه گوزه ل منظمه می ؟
ای فضولی گونشىنه ،
اوره يمه ايشيق ساچان ،
آذربایجان ! آذربایجان !

، او زانلارین قوبوزوندا ،
تللر ، گونش شعاسى دیپر .
قیلینجلاشان قوبوز بیزه ،
کور اوغلونون میراثیدور .

آرادا سد دگیل خزر ،
 قارداشلىقىن آيناسى دير .
 بولۇستلۇغا كيم باخسا كم ،
 خوار اولادى سيناسى دير .
 قوجا شرقىن قاپوسىندا ،
 يان ، ايدي مشعل كىمىي ،
 اوجال آيا ، اولدوزا جان ،
 آذربايچان ! آذربايچان !

★☆★☆★☆

بلاش آذربايجان

آشا

پايسىز تك قوجاغى بېھرەلە دولو ،
 ياي كىمىي غضىي ، سئوپىنجى اودلو ،
 قىشىن قارىن داڭ داشم اوزو آغ ،
 بىاھار گوتىشى تك مەھربان ، پارلاق ،
 بىزىم دنبا مىزىن بىزەبى آشا .
 بوتون گۈچەك لرىن ، گويچەبى آشا .

يابام عمرى بوبىھى جىت گزدى ،
 او جىت سن سن .
 آشام اغولىتە دك سعادت گزدى ،
 سعادت سن سن .
 اوغلوم گۈزەللەردىن محبت گزدى ،
 محبت سن سن .

من دە بىر زامانلار حقىقت گزدىم .
 ايشىدى درك ائتمىم كى ، حقىقت سن سن .
 حياتىن آن بۇيىك نعمتى آشا .
 بوتون اشانلارىن شەرتى آشا .

اصل جنگ و صلح ترجمه آغ. بیکدی
 پیغمبَر جنگ شیطان بود را دم
 خدا هم عذر شان را خواست از دم
 فرود آور دشان در خاک و زمود:
 جسم با بیش ایجاد است تمام
 اگر صلح و صفا دنیا بیش است
 دُکر جنگ و جدل دنیا بیش است
 دانی صورت چه با خرد کنیم
 که غلکین می‌سکنیم این عیش شدم
 گر جنگ بجهانی را نمیدی
 که آتش زد بر تا پایی عالم
 چه سوزان آتشی که بعد سال
 هنر شهست دنیا غصه اتم
 بحق آن خداوندی که ما را
 گھی شادی چرا نجده کھی غم
 بیا پیدا رحمت این جهان را
 بخود چنعت کنیم و آن جهان را نم
 قاتل این جهاد را نکرد، نغم

میرزا ابراهیموف *

دیا ریمدى منیم

وطبیم حشو از لدن منی خیران ائله میش ،
ای گورهملو ، بیلین او تکجه بگاریمدى منیم .
پیش یقه سجده قیلیر دیانا هرگس ، ایستانین
معبدیم ، سجده گهیم ، شوکیلی بیاریمدى منیم .

*** ***

کز میشم چوخ دولانیب دنیانی باشدان باشامن
گئچمیشم داغ دره دن ، ذوق و صفا بئرلردن
ایچمیشم آب حیات نور پا غین اوستوندە همن ،
سعونمه نین نور دیله سن بیل کی دیا ریمدى منیم

*** ***

اتسان اولادی از لدن نیسه مکیل ائله میش ،
کیمیسی هیم و نور ایشتر ، کیمیسی بار دیله میش
کیمیسی دوستو صداقتلى ، وفادار دیله میش
بیل کی آنجاق وطنیم دولت - وا ریمدى منیم .

*** ***

آختاریب شان و شرف چو خلاری گئتدی او زاغا
بیادرارا سجده قیلیب سالدى او زونو آیاڭما
حق ، سعادت دیا رى بوردو مو بىزت چیراڭما
شیخ صنعاں گورهلى شازلى دیا ریمدى منیم .

*** ***

* میرزا ابراهیموف آذربایجان یا زیچیلار اتفاقی نین وئیس بىکىپىز
وقتىلە سوویت آذربایجان نین جمهور زئیسی اولموش دورواصلى سراپىقىزىز

ياراتان بير گون اغولور، عاوفا ولاشلار آنلار،
آلماسين اوستومو غربتىدە اغولوم - آرزومندار،
آنا يوردۇن قوجاغىنىدا منه دە يېرى تاپىلار
قىزىم، اوغلۇم دئىيەلىز بوردا قىازىمىدى منيم.

*** ***

من حيات ماشىقىم - باعىدا ، گلستان دا بىلير
داما رىمدادولانان قىرمىزى آل قان دا بىلير
بو جانىمدان دا مزىز سوگىلىچاڭ دا بىلير
يوردۇمۇن هر طرفى روح وروانىمىدى منيم.

*** ***

من سعادت دىلەدىم هر ائله، هريوردا مدام ،
بىر گونشىر، نظرىمده چالىشان هر انسان ،
غىشىقىنه ، سوگىسىنە يوردۇمۇن هر يان حىران ،
خوش گونوم ، خوش نەفسىم ، جسمىدە جانىمىدى منيم ،

*** ***

— أدبیات و اینجە صنعت ھۆزىتى نمرە ۲ (۱۸۷۷) ۱۱ زانويه ۱۹۸۰

يا ذىمىزى كەچىرن ح.م. ساوالان

٦٠ - بىرىنچى صەھىرلەك

تىك سىلە آغىزلاردان حىرت سۇزلىرى چىخدى
قىز گلىرىدى فارشىدان او تانجاق اوركك - اوركك
قىز او قىزدى ولكن گۈزلىرى نىن رىنگىنى
گىزىلەدىرىدى گۈزلىرىن تاخديغى فارا عىئىك .

بۇ صورتىم موقت بىرتسلىي تاپىلار .
بىلەدر بوش ھوسىن نتىجەسى بۇنى بىل
بوش امل يولونداكى امك لر بوشادا چىخار
آرزو لارين اوستوندە حياتدا بىرقابون وار :

دەگىشىز گۈز . دەگىشىز : بەيىن ، آلىن ، اورەك ، دىل !

گفتن مکتبه‌لاران

جناب آقای سید رضی ساوه‌جی از مدرسه‌ی جنتیه قم در پارچه
پیش‌تازه نوشته از متذکر شده‌اند که در مقاله‌ی پایان
اوپیات آذربایجان شاعر طنز پدر آذربایجان صابر
طاهرزاده از نظر مستقدرات نزدیکی و ملی چنان‌که بایست
مرتفع نشد و است جنس تکرار از علامه درودانی
از نظر اهمیت موضع عین نادره‌شان درج می‌گردید.

۵۹/۴/۱۲

بسم الله الرحمن الرحيم

جناب آقای دکتر هیئت مدیر متحضر مجله، واولیق بعد از ملام
خمن تقدیر از جنابعالی و همکاران که واولیق را با ایشاره وقت و
مال سپاه نگهداشتند این گلمزرا باید کرد که بعد فکری طاهرزاده
را بطور کامل بررسی نکرده و مثل شایر محققین که عمدان "ویا سهوا"
نظرات قومی و اسلامی او را کان لمیکن انگاشته‌اند شماهم بدون ایشکه
کوچکترین اشاره‌ای بفرمایید حق آن مرحوم مغفور را از این نظر ضائع
و بطور کامل به‌تسلیم جدید معرفی نفرموده‌اید . البته من طلبه، علوم
اسلامی هستم و احاطه، کامل با ادبیات ترکی ندارم ولی با مطالعه‌ای که
در خود آثار مرحوم صابر طاهرزاده دارم یقین پیدا کرده‌ام که محققین
بعین فکری ملی و اسلامی آن مرحوم را عدا "ویا سهوا" ندیده‌اند .
امیدوارم با درج نوشته، مختصر زیر از این بعد محققین این را بسیار
 فقط گلچین نوشته‌های دیگران را عرضه نداشته بلکه خود مستقیماً
آثار مشاهیر ما را خوانده و کار خلاصه نمایند .

با احترام الاحقر سید رضی ساوه‌جی

قم - مدرسه، حنفی - سید رضی ساوه‌جی

بعد فراموش شده، افکار صابر طاهرزاده

تاکنون مقالات زیادی در مورد صابر طاهرزاده شاعر بزرگ مانند

شده است، ولی در هیچ یک از آنها با افکار ملی و اسلامی ترقی خواهان

آن مرحوم آثاره‌ای نرفته است. مقاله مندرجہ در شماره ۱۳ وارلیق گم شوسته جناب آقای دکتر هیئت بوششہ تحریرلر کشیده شده بود نیز از این مقاله‌ها بود، متساقانه بعضی از اهل علم نیز فقط بر اساس روایت‌های بر اساس درایت اصل آثار آن مرحوم، ویرا از قماش میرزا ملک‌ها دانسته و چه بسا مهر روس زدگی نیز با و زده‌اند. برای نمونه از آثار ملی و اسلامی او میتوان از قطعه "فخریه" نامبرد که بای قلم طنز آمیرسلیانی تفرقه را با کمک آنها تاریخ در جلو ترکه‌ای ساکن مستعمرات روسیه، تراوی قرارداده و آنها را با اتحاد و اتفاق دعوت کرده و روس زدگی را محکوم می‌کند:

فخریه

هر چند اسیران قیودات زمانیز هر چند دوچاران بلیّات جهانیز
ظن افتمه که، بو عصرده آواره نایز اول نه ایدیک سه یئنه‌شمدی همانز

تورانلی لریز عادی شغل سلفزیز اوز قوم‌موزون باشنه انگل کلفرزیز.

اول گونکی ملکشاه بزرگ ایلدیز احلت ائتدیک ایکی نامرد وزیره قبیعت
قیردیق او قدر بیرونیزدن که نهایت دشمن قادوب‌ال تحتمیزی ایلدیغار
اوز حقیمیزی گوزله مگه بی‌طرف فریز تورانلی لریز عادی شغل سلفزیز

بیز وقت دخی (قارا قویون، آق قویون) اولدیق
(آذربایجان) هم ده (آناطولی) بیه دولدیق
اولقدر قیروت بیز. - بیزیمیزدن کی یورولندیق
قیردیقجه یورولندیق و یورولندیقجه قیریلندیق
تورانلی لریز، عادی شغل سلفزیز بیز
اوز قوم‌موزون باشنه انگل کلفرز بیز

بیز وقت سالخوب تفرقه اولدیق ایکی قسمت
(تیمورش) ه بیز پارا میز ائتدی حمایت
(خان ایلدیرم) ه بیز پارا میز قیلدی اطاعت
قاپلر ساچیلوب (آنقره) ده قویدی قیامت ...
اجسن بیزه، هم تیرزیز، هم هدفتر بیز
اوز قوم‌موزون باشنه انگل کلفرز بیز

(شیمور شه لیگ) و اولتوب تابع فرمان
خان توختا مشیر ایله دیک آن قاتنه غلطان
تا اولدی (قیزیل اوردی) لرون دولتی خالان
مسکو شهریه با پیده بخت اولدی بو میدان
الیوم اوروسلاشمای ایله ذی شرفز بیز
اعوز دینمیر زین باشه انگل کلفرز بیز

بیز وقت (شه اسماعیل) و (سلطان سلیم) و
مفتون اولاراق ایله دیک اسلامی دونیمه
قویدیق ایکی تازه آدی بیز دین قدیمه
سالدی بو تشیع، بو تشنی بیزی نیمه
قالدیقجه بیو حالیله سرای اسفرز بیز
اعوز دینمیر زین باشه انگل کلفرز بیز

المتن در چاپ هوب نامه که بخط روسی برای خوانندگان آفریق
با ایجاد شناسی چاپ شده بیست (الیوم اوروسلاشمای ایله ذی شرفز بیز...)
حذف شده که علت عیا نسبت چه حاجت به بیان است (مثلًا در چاپ ۱۹۶۵)
هوب هوب نامه بخط روسی بربان ترکی در باکو قسمت مزبور حذف گردیده
است و در ترجمه هارسی احمد شفافی طبع سال ۱۹۷۷ نیز این قسمت
حذف گردیده است)

چنانچه از مطبوعات مصری چاپ شده در زمان تسلط انگلیسها به آن
کشور پیدا است با تشویق انگلیسیها یک جریان فکری بوجود آمد که
تشویق میگرد لبهه عربی مصری جایگزین عربی کتابی گردد و دلیل
ظاهرا "منطقی آنها این بود که اگر زبان محاوره در کتابت بیز را بسیج
گردد ریشه بیسادی بزودی کنده خواهد شد در حالیکه در باطن منظور
این بوده که مصریان رفته رفته عربی ادبی را فراموش گردد و از باشون
مخصوص بخود داشته باشند تا اینکه بیشترانه فرهنگ عربی را از فرانسوی
دانده و از عالم عرب منزوى باشند، و خوب بخاطردا ریم که بوسیله
فرانسویان در الجزایر این جریان فکری پیش آمد که لبهه المجزا

بخط لاتین نوشته شود، همه این توطئه ها الگوهایی بودند که روسها

و مان نزار در مستعمرات خود در قفقاز و ترکستان بکار میبردند باین
بحوکه دولت روسیه برای قطع رابطه ترکهای ساکن مستعمرات خود با
فرهنگ ادبی و کتبی ترکی، ترک قازاخ را بجنگ ترک ازبک، و ترک
آذربای را برعلیه ترکمن برمی انگیخت و قطعه، فخریه، صابر هوشدار -
یست بترکهای مستعمرات روسیه تا از مکر دشمن مکار آگاهیا شد. برای
تخریب فرهنگی در هر محلی لجه را بصورت بوشته آورد. البته عده‌ای
از روشنفکران فریفته، جاه و مقام و پایان آگاه نیز همکاری کردند و
صابر در جواب کسانیکه نمیخواستند آثار شعراء و نویسندگان ترکیه
مستقبلاً "در اختیار خوانندگان قفقازی قرار بگیرد شجاعانه قد علم
کرده و ازتبعیدگاههای مخوف سپری نترسیده" چنین می‌گوید :

عثمانلی جه دن ترجمه تورکه، بونی بیلمم،

گرجک یازیبور "گنجه لی" یا اینکه هنک دور؟

ممکن ایکی دیل بیرو - بیرینه ترجمه، اما،

"عثمانلیجه دن ترجمه تورکه" نه دئمک دیرو!

توضیح اینکه بتشویق روسها در قفقاز یک جویان فکری پیداشده
بود که جلو نشریات کشور عثمانی (ترکیه امروز) گرفته شودها توکی
ادبی درین اهالی قفقاز رواج پیدا نکند و مردم بزبان کوچه و بازار
پنویسند و بخوانند همان کاریکه انگلیسها در مصر میخواستند آنجام
دهند و یا فرانسویان در الجزایر میخواستند بکنند که موفق نشدند.
خوانندگان باید حدس بزنند که در هوپ هوپ نامه ایکه بخط روسی برای
خوانندگان قفقازی چاپ شده اشعار فوق حذف شده است (هوپ هوپ نامه
بخط روسی چاپ باکو، ۱۹۶۵)

صابر در برابر آن روشنفکرهای روس زده که خواندن نشریات بزبان
ترکی را با نظر تحریر می نگریستند با هذل چنین می‌گوید:

ژورنال، غرفته چیغیر کی، ملت او خوسون،

هر بیرون ازین آلسین عبرت، او خوسون،

روسجا او خوموشله بیمار گلیسر،

دیرلر؛ بونی قوی قاره جماعت او خوسون.

صابر از پرجمداران تدریس ترکی در هزارس قرقاز بود. وقتیکه
اداره کنندگان مجله، "ترجمان" که ترکهای کریمه دش میکردند از

تمام قسمت‌های ترک نشین تفاوت کرد که به پایتخت روسیه تماشده‌اند
جهت کسب اجازه، تدریس زبان ترکی بفرستند.
 صابر برای تنبه ملت چنین نوشت:

"ترجمان" دیبور کی:

به قامین لسان ما در، از هر کو، به پطرسیورغ
 یکی عالم فرستند من از ملت رجا دارم
 ملت دیبور کی:

شب عید است، پار از من، چند ریخته می خواهد،
 خیالش می رسد من گنج قارون، زیر سر دارم
 ویا اینکه پیرو اشاعه، چنین تدریس زبان ترکی در مدارس و تلگراف
 اهالی شماخی صابر خطاب به اهالی باکو می نویسد:
 باکولی لر دیبور کی:

شماخی لر کیمی ایشیز، کفایه سیز دگلیز
 کی، تیل ووراق (دومایه) سیز آنا لسانی ایجون،
 قولوبده، باغده، قوروقده، وار اولقهر ایشیمیز
 کی، اشو، اوشاق یادا دوشمیر او آنایا جایی ایجون!

۴- املاء قاعده‌لری و بعضی کلمه‌لر حفیته

محترم ج. صدیق وارلیق یازیجیلاری مین او زون مذاکره‌لردن
 صونرا متفقاً قبول ائتمیگی "املاء قاعده‌لری" و هابله "بیزده
 توفیق اولسا..." یازیسینا دایر بیرون نشجه نقطه‌یه اشاره ایله،
 استانبولدان، بیرون مکتوب گفوندر می‌شدیر. مکتویون مهم نقطه‌لری
 او خوجوموزون عیناً" یازی اسلوبی ایله - و بوللارین قیصا جواب‌لاری
 آنایا غیدا او خویورسوز.

۱- او خوجوموز از جمله بله یازیر؛ "اولا" دئیم کی، املاء او زه‌ر
 بندۀ بعضی آنایین ایشلرینیزی هئچ بگنمیرم. بشریته ایللر دیر
 - فو - و - غو - یازیلدار. سیز ندن او تو - او - ایله (باشدان) عوفی
 ائتمک ایسته بیرسیمهز، املادا آنارشی دگنیلمی؟

جواب: خیر، تماها" ترسیته بیو، منطق یولونا گیرمک و آنارشیه

صون وئرمكديز . معلومدور ، عمومى بىر قاعده اولاراق باشدا گلن مصوت لرى بىلە گوسته ريرىك : اوجاق ، اوزوم ، اوجوز ، اكيىن ، ايران آرپا (كى اارپا شكلى الفو مد شكلينه چقورىلمىشدىز) ، اولوم و اوکوزكىمى سوزلىرىن ده بو قاعده يە تابع اولماسى منطق ايجا بىيدىز . زىرا ، ياكورد الفبا سيندا اولدىقى كىمى اساس اولاراق " همزه يايىي " يى قبول اشتمە ميز لازمدىز (شوجاق ، ئوزوم ، ئوجوز ، ئكىن ، ئيران ، قارپا او ئولوم كىمى) و با خود الفشكلىنى . قارىشىق سىستەم (يىشدى مصوتى الفا يىلە بىر مصوتى ايسە ندن سە همزه يايىي آيلە يازماق كىمى شىر سىستەم) محض نظم سىزلىك و آثارشى و انايىن لىكىن لاب اوزودور . شىل آذربايجاندا دا الفبا نىن لاتىن لەشدىرىلە سىنەدك ، بو مصوتىن عىنىا " الفا يىلە يازىلدىغىنى او زامانكى كتابلارا مراجعا اشتمك آيلە اوڭىرىشىك معكن دور . صونرا ، ايكتېنجى دەنیا خربى ضۇرا لارىندا ، بۇ قاعده سىزلىق (اولكە يىلە ئولكە يازماق فريپلىكى) تازە دن عربى حرفلىرى - آيلە بقىي ائرلىرىن چاپ اولدوغۇندا ندن سە وجودە گلدى . لكن بو دا عمومى دىكىلىدىز : مثلا" باكى دا ۱۹۶۶ دا چاپ او لموش ، " آذربايجان سىسەر علمىر اكاديمىاسى شىرياتى " ندان " شاه اسماعىل چطاڭى شولرى مثال اولاراق ، باخ صحىفە ۳۵۸ :

اوزكە كوزلر كوكە باخىر كورمك اېچۈن ماھ نۇ
عىيد اېچۈن مىن با خدوغۇم قاشى ھلالىقدىر سىنەك)

ويا خود گىنە باكى دا ۱۹۶۸ دا چاپ او لموش " آذربايجان دولت شەھىرى ياتى " ندان " ملا بناء واقف ، سەچىلەمىش ائرلىرى "

(مثال اولاراق ، باخ صحىفە ۴۶ - يا :

منىم يارىم بىر عجايىب دلىرىدىز
اوزو تازە گىلدرر زلفى عنبرەر)

مەتن دە بو مصوتى - او - شكلىنە گوسترمىشلىر . الفبا تېپىرىنەن قابا يىو ھەركىپىن قبول اقتدىكى بىر قاعده ايدى ، ائلەكى حتى بو " بىدعت " يىن شۇرەدىكىنەن صونرا بىلە آرا دا - بىر شابت و منطقى و اسکى قاعده يە مراعيات ائدىلدىكىنى كھوروروك ، مثلا" " انتشارات فرزاتە " نىن چاپ اقتدىكى ھوبھوبىغا مەنى آچارساق ، مثلا" ۵۹ تىجى صحىفەدە

" فعلە او زوڭى سى دە بىر انسان مى سانىرسان ؟ "

و ۲۴۳ - نجی صحیفه‌ده " را هد اولمکدن قا باق ... " نمونه لرستان
گلیریک . بو اثر ۱۹۶۲ مه باکی دا چاپ اولموش هوپ هوپ نامه
عینی دیرو .

۲ - محترم او خوجی یازیرو : "... شورک کوکنلی کلمه‌لری ده من طرف
نه بیلیم باشقا هرب حرف‌لری ایله یازماغا هئچ لزوم یوخدور ، مشجع
عثما نبیجا ام : قوللاما قصتیتیز وارسا . آمنا ! ..."

جواب : نشر اشتديك‌ميير املاه قاعده‌لری دقیله او خونورسا آنلا
شیلاجا قدیس کی دیلیمیزی دوزگون شکلده او خویا بیلمه‌میز ایجون بسو
حروف‌لره لزوم وار . (ط) و مخصوصا " (ص) دان (بو حرف‌لرین تورکجه
کلمه‌لرده منحصر) " قالین محتولر قبول اشتديك‌لری و بو صورتله
دوزگون او خونتماها کومک اشتديك‌لری ایجون (آذربایجان دا - الفبار
ئین لاتین لهشته‌سینه قدر - اکثرا) ایشله دیلیمیزی ده شبھه کوتور من
بونون آشا ریتی مثلاً مذکور هوپ هوپ نامه ئین ۳۱ - نجی صحیفه‌سینه
۳ - نجی سطرده ده گوروروک :

" شطقيم طوتیلور هرزه و هذیانینی گورجک ..."
گىنه عینی اشرين ۴۶۴ - نجی صحیفه‌سینه بو ایضاخ واردیز : " صوکونجى
بىباوعى فەر خىاما دان مالا " ترجمه‌دیرو .

۴ - او خوجومۇز یازىر : ... سېرىن دیلپېنیزدە ایسە عەنۋەنلىيچى
و گاه چاغداش تورکىيە تورکجه‌سى و گاهى فارسلاشما تاشىرى گورونسۇر
مثلاً (بىرۇدە توفيق اولسا ...) مقالەسى ئىن غ - نجی صحیفه‌سینه
(حقىقى بىر مسخرە) أصطلاحى - لابد حقىقى کلمه‌سینه کى قاف دا
فارسجا تلقظ اولونا جاق - بىرفا رسلاشمىش تەوان آذربايچانى ئىنسىن
اشتدييگى تريمدىرسە ھمان صحیفه‌دە (بىريکن) ، (او نوتغا نلىيى)
كىسىغىر آذرى أصطلاحلار هئچ بىر ایضاخ وئرىلەمەدن - او حالداڭى
مەنى ، کلمه‌سینه ایضاخ وئرىلەمەر - ایشله دیلمىر ..."

جواب : وئريلەن مثاللار او خوجونون ادعاسىنى ثبوت اقىلە بىر : سى
محترم او خوجونون زحمت اولماسا " آذربايچان سى سىر علملىر آگادىمىا
نظامى آدىنا ادبیات و دىل اينستى توتو" نون ۱۹۶۵ دا چاپ اقىلە دىلچى
" آذربايچان دىلى ئىن او رفوغرافيا لغى " ئىن ، صىرا ایله ۱۹۷۹
صحیفه‌سى ئىن بىرىنچى سقۇنوندا ۴۴ - نجی سطرىنە ، و ۴۶ - نجى
صحیفه‌سى ئىن بىرىنچى سقۇنوندا ۴۶ - نجی سطرىنە مراجعاً اقتىمەسى

يەزىزىنە، اولور، اورالاردا، "حقىقى" سوزى آيلە "مسخرە" سۇزۇنى
كۈرمىچىك لر، تەخىن لرى نىن لاب تۈسىنە "حقىقى" دە كى قاپىتەرا -
تىلىلارين ئىلغىظونە هېچ بىزەمیر، موضىنە، "مسخرە" نى لطفا (ماستارا
كىمى او خوسونلار، بۇ سۈزلىر و تۈركىبىدە، "فارسلاشمىش تەراان آذرباى-
يەغانلىسىنداڭ" هېچ بىزەنچان يۈخدۈر، بۇ نونلا بىلە محترم او خوجو
ئون يۈخارىيە نقل اشتىدىكىمىز جملەسىنەكى "كاھى" كلمە شىنى
(كە "گاھدان" سۇزۇنون يېرىتە ايشلەدىلىپ) نزاكت حكمى آيلە،

معذور كۈرمك اىستەييرىك . ندن سە، محترم او خوجومۇز "بىرىكىن" ،
"اوتوغا ئىلىق" سۈزلىۋىتى آذربا يەغان دىلىنى يارا شىدىرىما مىش، كىنە
مذكور "آذربا يەغان دىلى نىن اورفۇقرا فىا لغتى" نە باش ووراق :
٧٥ - ئىجى صحىفە نىن، بىرىتىجى ستون، ٥ - ئىجى سطويىتىن باشلايا را ق
بۇ كلمەلر صىرا لانمىشدىر: "بىرىكدىرىمە" ، "بىرىكدىرىمك" ، "بىرىكىمە"
و "بىرىكىمك" ! كىنە مذكور اشرين ٤٤٤ - ئىجى صحىفەسى نىن ايكىجى
ستوندا ٢٨ - ئىجى سطردە بۇ كلمەنى كۈرۈرۈك: "اوتوغا ئىلىق" !
آنلاشىلمارىكى محترم او خوجى تصورلىرىنى نهاقى حكم كىمى قىبول
اھلىيەر كاتىم اشتىك دە. خىدىندىن آرتىق عجلە اشتىمىشدىر .

حالبۇكى، او خوجومۇز افۇز يازىلارىندا، يۈخارىدا كۈرۈدو كوشۇز
و جەھىلە "كۆكىنلى" ، "قوللائىماق" ، "چاغداش" و "تريم" كىمى كلمە
لردىن استفادە اشتىمىشدىر . بۇ كلمەلر ئىجى سطويىتىن دىلى نىن اليمىزىدە
كى هېچ بىز لغتىنە. تاپماق معكىن دىكىل، ايندى بىز بۇنلارى ئىغىزە
دولايىپ علمى مذاكرە و مباختە مەھىطىنى اتهام، توهىن و غيرمىسى قول
اينجييتىن سۈزلىرلە زەرلەمەگە حقىمىز يۈخدۈر، اولسا - اولسا بىلە
كلمەلرین او خوجومۇزون قىلىمىتىن چىخما سىنى اونون، قىضا دا اولسا،
بىز مەت استانبول دا قالماسىنا يورماق داها او يغۇن اولا ر.

دكتور حمید نطقى

از شىخ شاب الدین سەرددىي :

چالىش عقل اپى نىن او جون اتىرمە ياخشى - پىس دن او تردا اوزون اتىرمە
 يولىمن، يوچۇدا سن مىزلىدە سن سىن - اوزون نۇ آزدىرىما، يو لوون اتىرمە
فارس دەلىمەن چۈزىلىغ - بىكىدى

منه يار اولماز

گوت گولوم، گئت بىلە سىدىن كى ، منه يار اولماز
اولسا دا يار آدىيىنا مشقى وفادار اولماز

منه اىستەكلى اولوب سىوگى يېرىيەدىن چالدىن
اىتدىكىين جور كىمى ظلم ائدە اغىمار اولماز

يادلارا عشوه قىلىپ گىزلى كونول وىردىن سىن
اعزونو ساتدىن اوجور صانكى خىریدار اولماز

كىمىسى بىندا دىن آتىپ سىن كىمى عەدىن داها ماز (دانماز)
اعزونو ، اوز ائلىنى سۇمەين افلىدار اولماز

منىلە يار اولالى اوزگىيە اوپىدون گۈزەلىم
يا رىيىنا صادق اولان كىس بولە مىكار اولماز

اىلىيىنە ، خالقىينا قىمت وقىرىنىن قىمىتى يىوخ
يوردونو سۇمەين انساندا گولوم عار اولماز

من كى ، خەپەتىم اوغرۇندا گزىيە ، تاپدىم اوتسو
دەدىيلر، چوخ ايش اولار حل ، بواسرار اولماز

سۇوگى آزغىن ، فلكىين جورى ، مروتىسىز دەھر
من كىمى بختى دۇن دەردە گئور وار ؟ اولماز

خلقىم اوفرۇندا گولوم جائىمى قوربان دىمىشىم
لەلىيىنە، يوردونا ، قوربان اولا كىم خوار اولماز

"ساوالان" يوردونو سۇو، وصفىيەنى ياز هەت ائلە
ھەت اولمارسا ، يقىن بىل گۈزەل اشعار اولماز.

اشعاریم منیم

لاله دن الهام آلیر بو قلب خونباریم منیم
 تب ایچیندە یانمیشام بیلمز بونی یاریم منیم
 قارلی داغلارلا بولوتلار اوڈ ووروب دورجا نیما
 افتخاریمدور بوتون داغلاردا کی قاریم منیم
 قویگینان یانسین حсадت آتشیندە دشمنیم
 نفتدور، آلتیندی، يئر آلتیندا آنباریم منیم
 قویمارام بوندان صورا ویرانه یه دونسون وطن
 آلچاق او لموشدور بوتون عالمده دیواریم منیم
 کیم بیلیر چکمیش نه لر، گچمیش زماندا ملکیم
 آدلاری قانلا یازیلمیش جمله احصاریم منیم
 وئر قولاق گچمیش زماندان، سس گوتورموش عالمی
 ایندی ده سس یوکسەلیرگسکیندی هارایم منیم
 دورگینان، قویما کی تا سورگون دوشە او لادیمیز
 جورو ظلمە دیمەمک دور ننگ وهم عاریم منیم
 شعر او دور چاتسین بوتون انسانلارین فریادینه
 داد دور، فریاد دور، بوجمله اشعاریم منیم
 چکدیم ال جاندان " فریور " ایسترم دردو فھی .
 قربان او لسون عشقە بوجانیم منیم، واریم منیم

.....

گوی گوز گلین

گوزلرى گوی گوزله، گوزلرى بلا اولدى.
گلین گئتىدىكى ائلده يېغىشىدلار باشينا
صف چىكىلىر مراقلاباخىن - اوراق، قور - قوهوم
تعجىلە با خىدلار گلینىن گوز - قاشينا.

حقىقتى دە گلینىن گوزلرى چوخ گوزەلدى
عكىن اشدىرىدى اونلاردا ماوى گويلىر دنيزلر
بىر باهار نفمەسى تك باخىشلارى دادلىيدى.
اور گىيندە اشدىرىدى باخانىن درىن اثر.

نه فايدا؟ گوزەلىيگىن قدرىنى بىلەن يوخسا.
قىزىن گوزەلىيگى نىن قىمتى بىلەنەمەدى
گوزلرى نىن رنگى ايچون اونا طعنە ووردولار
غىصەلندى آ، چىكى دانىشمادى دىنەمەدى.

گونلر گىچىدى گوزلرى باشينا قاخىنچ اولدى
دەدىپلىرىكى، بو گوزى او قىزا و تىرىپ شىطان
دەدىپلىرىكى، بو "دردىن" "حىتما" چارەسى واردىپ
بو گوزلە هىچ ياشارمى، او تائىما دان بىر انسان؟

بو قىزىن گوزلرىنى معالىجه افتەھلى،
جور بە جور الوان - الوان مرهىلر گتىرىدىلر.
معالار يازدىرىدىلار قوربانلار كىسىرىدىلر.
شهردە ان تائىنەميش حكيمە گۇتوردولر.

كار كىسىدى هىچ داوا تائىر ائتمەدى دعا
قىزىن گوزلرى قالدى گۈم - گوی اولكى كىمى
لكن چوخ آغلاماقدان قىزارمىشدى بىر آزجا
بو قىرارما بوش يئرە سۇيىندىرىدى حكيمى:

حکیم دئدی دوزه لیر بیرآز صبیرینیز اولسون
لگمان دئمیش : " شفاین اول شرطی ئصیردور "
داوا تائیر ایله بییر منی کیری خدیر ما بیین
منیم صونسوز علمیمه ، طبیعت ده اسیدور .

گونلر گچدی داوابین تاشیری گورولمه دی .
حکیمدن واز گچدیلر گوتوردیلر درویشه
درویش " یا حق " چافیردی بیرآز دا نذر ایسته دی
صورا افسونلارا يله مشغول اولدی او ایشه .

آيلار گچدی ... درویشین نفسی تاشیرلیدی
" حق " دئیهندە وئریردی " هو " سیلە جواب ، گۇی
سلام وئریردی اوئا قورت ، قوش ، ایلان ، قايشقا ...
لکن ندىنه قىزىن گۈزلەر قالمىشدى گۇی !

او ميدلر بوشما چىخدى فم چوکىدى او افللرە
بلى کى آرتىق يوخى قىزىن دردىنه درمان
ھەركىن ما يوس كن بىردىن بیرآدام ، سوراق وئردى
كى بىر ساحر گلمىشدەر تازا يېنگى دونيادان .

عجلە ايلە گشتدىلر آختاردىلار ساحرى
آلتنىن - گوموش سىككەلر قاباغىنە دوگدولر
ساحر گۈز او جويلا بىرباخدى هدىھەلرە
دىدى فرمتىم اولسا بو ايش اليمدن گلەر .

فرمت تاپناسى ايچون اجرتى آرتىردىلار
بیرآز نازلاندى لکن راضى اولدى نهایت
دىدى كى ، گرهك قالسىن بىرنىچە كون قىز بوردا
بو ايش آسان دىگىلدر ، گرهك افيلىيم دقت .

هفتە صونى گشتدىلر ، ساحرە باش ووردولار
تۇرخى - او ميد ايچىنده نتىجه يە منتظر ،
قلېللىرى وورا - وورا گۈز دىكدىلر قاپى يَا
ساحر سىلندى بىردىن گلىنە ؛ ايچەرى گير !
آردى ۵۸ - نجى صفحە دە

ابوالقاسم فیوضات

بنیانگذار نخستین کودکستان در ایران

نوشته: محمد سرداری نهیا

ابوالقاسم فیوضات مرد دانش دوستی که برای اولین بار در ایران کودکستان را در تبریز بنیان گذاشت، روزنامه نگاری که با مدیریت و نویسنده‌گی خود انقلابی ترین جریده عصرش یعنی روزنامه تجدد را در راه مبارزه با استبداد داخلی و استعمار خارجی رهبری کرد، معلمی که برای اولین دفعه سنگ بنای مدرسه حرفه‌ای و صنعتی را در تبریز گذاشت، سیاست‌پیشه‌ای که با پشتیبانی از شیخ محمد خیابانی ستاره قدر اول آسمان آزادی ایران با دو خیم مبارزه کرد. مرد خیری که در تمام فعالیت‌های نیکوکارانه اجتماعی در صف اول قرار داشت.

ابوالقاسم فیوضات که نام فامیلش سابقاً پهلوان بوده و خوش نام خانوادگی فیوضات را برای خودش انتخاب کرده در سال ۱۲۶۷ هجری شمسی مطابق با سال ۱۳۰۵ هجری قمری در تبریز به دنیا آمد و در مکتب‌های علوم دینی به تحصیل پرداخت و بعد به مدرسه رشد و قدس وارد شد و چون اصول تدریس و تعلیم را فرا گرفت در همان آموزشگاه به تدریس مشغول شد. وی خدمات فرهنگی خود را در واقع پیش از ۴۰ سالگی شروع کرد و در سال ۱۲۸۷ شمسی دبیرستان فیوضات را دایرگرد که بعد از گذشت ۲۱ سال هنوز هم به فعالیت خود ادامه میدهد، شادروان ابوالقاسم فیوضات از همراهان و همفکران و همزمان شیخ محمد خیابانی بود و در نهضت مرحوم خیابانی در صف اول آزادی خواهان و از پیشوایان نهضت حریت طلبی بود و در این دوره مدتی هم مدیریت و نویسنده‌گی روزنامه تجدد را نیز به عهده داشت. لذا با تمام آزادیخواهان و مبارزان راه آزادی در تعامل بود از جمله این افراد آزاد اندیش یکی هم با نو شمس‌کسماشی نخستین شاعره نوپرداز ایران بود که با شادروان ابوالقاسم فیوضات همیشه هم‌فکری و هم- رایی داشت.

شادروان فیوضات در هر شغل و مقام به این سرمیان خدمات شایانی انجام داده، چه در کوت‌نهاپندگی مجلس، چه در سمت مدیریت

کل فرهنگ آذربایجان، فارس و خراسان و چه در مقام ریاست کلا وقف و معاونت وزارت فرهنگ، وی از سال ۱۳۱۴ تا ۱۳۱۸ که سرپرستی اوقاف را به عهده داشت به علت اینکه به احکام فقهی و دینی وقوف بیشتری داشت و مدام با مراجع مذهبی در تماس بود قوانین و آیین نامه‌های مربوط به اوقاف را نوشت و موقع طرح در مجلس از آن‌ها دفاع کرد و با این کار خود تشکیلات اوقاف را به صورت مدرن و منظم درآورد. وی در انتخابات دوره چهارم مجلس شورای ملی به نمایندگی مردم تبریز انتخاب شد و بعد از پایان دوره نمایندگی با سمت ریاست فرهنگ آذربایجان به تبریز برگشت و در مدت یک سال خدمتش خدمات ارجادی به فرهنگ آذربایجان کرد که یکی از آن‌ها تاسیس کودکستان بود که برای نخستین بار در ایران در تبریز بنیان گذاشت نظر به اینکه این گام ارزشی از جمله کارهایی بود که در تاریخ فرهنگ ما نقطه عطفی به شمار می‌رود و چون فکر تاسیس اولین کو- ذکستان از فیوضات بود ولی این اندیشه با دست توانای شادروان - چهار باغچه‌بان در تبریز عملی شد و طرز تشکیل آن را که مرحوم هاگچه‌بان در کتاب زندگینامه‌اش مشروحاً نوشته لازم است که مختصراً در اینجا بیاوریم.

هبان می‌نویسد: "در اواخر سال دوم خدمت من در آنجا که آقای فیوضات در راس فرهنگ آذربایجان بود و از — نای من نیز اطلاع داشت روزی مرا پیش خود خواند و پرسید سた است که در مالک مترقبی برای تربیت خردسالان سه چهار آه‌هایی وجود دارد، من شنیده بودم که در پاپتخت روسیه هایی وجود دارد ولی به چشم خود ندیده بودم، همین مطلب فیوضات گفت، ایشان گفتند که ارمنی‌ها در تبریز چنین ارد و اضافه کردند که می‌خواهند بنگاه مشابهی تاسیس به هر معلمی که رجوع کرده‌اند حاضر نشده اداره آن را به عهده بگیرد و سپس پرسیدند که اگر چنین موسسه‌ای تاسیس کنند آیا من می‌توانم اداره آن را به عهده بگیرم، به ایشان اطمینان دادم که اگر آن را تاسیس کنند ایشان نادم و من شرمنده نخواهیم شد. فرداي آن روز به همراهی آقای فیوضات به کودکستان مرحوم خاتم خانزادیان رفتیم. این بانوی دانشمند و فاعل کودکستانی در

پنج سال قبل از آن برای تربیت اطفال ارامنه در تبریز تاسیس کرده بود و در حدود ۱۵ نفر دختر و پسر شاگرد داشت که همه ارمنی بودند. آن بازدید برای من بسیار آموزشده بود. یک هفته طول نکشید که با اقدام آقای فیوضات کودکستانی تاسیس شد. من نام با غچه اطفال را برای آن پیشنهاد کردم که مقبول افتاد. در ضمن پیشنهاد کردم که عنوان مربيان کودکان با غچه بان گذاشته شود. البته تازگی کار مانع از آن شد که استعمال این کلمه تعمیم یابد.

با انتشار اعلان اداره معارف و اوقاف آیالقى آذربایجان سنگ بنای اولین کودکستان در تبریز گذاشته می شود و شادروان ابوالقاسم فیوضات بعد که ریاست فرهنگ استان فارس را نیز به عهده می گیرد نخستین کودکستان شهر شیراز را هم با کمک و یاری زنده یاد جبار با غچه بان تاسیس می کند؛ با غچه بان در کتاب خود چنین می گوید:

"در آخر سال ۱۳۰۶ که دکتر محسنی موجبات انحلال با غچه اطفال را فراهم می ساخت زمام امور فرهنگ فارس در دست آقای فیوضات بود، به شنیدن خبر انحلال با غچه اطفال بی درنگ زمینه تاسیس یک کو-دکستان را در شیراز فراهم کرد و مرا تدارک دید و به شیراز خواسته منhem به قصد شیراز به سوی تهران راه افتادم..... آقای فیوضات برای تاسیس کودکستان از رجال و محترمین شیراز و مأمورین عالی رتبه ای که از تهران آمده بودند از مرحوم حاجی آقا شیرازی و مرحوم همایون سیاح و رئیس مالیه و مرحوم مهدب الدله و آقای حسینعلی حکمت (حشمتالملک)، این هیئت پس از تشکیل، بی معطلي خانه ای برای کودکستان اجاره و اسباب و اثاث آن را نیز در اندک مدتی تهیه کردند. پس از یک ماه با عرض تشرفات صیمانه از پذیرایی گرم آقای فیوضات و خانواده محترمین در یکی از اهالی های این کو-دکستان جا به جا شدیم و بعد از دو روز به اسم نویسی از بچه های کوچولو و شیرین شیراز آغاز کردیم."

شادروان فیوضات دو بار با سمت مدیریت کل فرهنگ در استان فارس خدمات گرانهایی به این خطه کرده که شایان توضیح است بار اول شصت سال در فارس مانده و میتوان گفت که پایه های فرهنگ جدید این استان مدیون شخص فیوضات است، ایشان علاوه بر اینکه اولین کودکستان را با دست شادروان با غچه بان در شهر شیراز بنیاد نهاد،

مهاوی و زیادی هم از خود به یادگار گذاشته است. فیوضات در مامورتی
پستا و لش در شیراز با فیلسوف هندی را بین در رانات شاگور ملاقات و —
گفتگو می‌کند و بار دوم که در سال ۱۳۱۸ - ۱۳۱۹ در حدود یکسال و
شیم در شیراز بود، حفریات تخت جمشید زیر نظر ایشان انجام شده است.
از جمله کامهای موئی که شادروان ابوالقاسم فیوضات برای —
پیشبرد فرهنگ برداشته تاسیس یک کلاس نجاری و کفاشی در مدرسه متوا
سطه دولتی است که اساس یک مدرسه حرفه‌ای و صنعتی به شمار می‌رود.
وی علاوه بر اینکه در تاسیس مدارس و ایجاد فرهنگ جدید سهم
مهمن داشت و یکی از ارکان استوار معارف آذربایجان بود بخاطر
داشتی رفتار نیک و پاکی و بی فرضی مورد ستایش عموم مردم قرار
داشت. وی علاوه بر فعالیت‌های یاد شده، در جمعیت‌های خیریه
مانند شیروخورشید سرخ نیز عضو بود. و خدمات گرانبهایی در این
زمینه انجام داده بود.

فیوضات با دو زبان فرانسه و عربی آشنایی داشت و کتابهای
مفیدی نیز تالیف کرده است که از آن جمله الفهای ذهنی، تنقیح
گلستان و بضاف الصبيان، شرح ارشاد الحساب، منهاج النجاه فی تو
ہیج الملاه (۲جلد)، ضرات مشروبات الکلی و بعضی دیگر از کتاب
های علمی می‌باشد.

شادروان فیوضات بعد از ۸۳ سال عمر در تاریخ ۳۱ شهریور
۱۳۹۹ شمسی در تهران در گذشت و در گورستان ابن بایویه با خاک هم
آموش شد.

حافانی

من که حافایم پیچ ببری.
بدخواهیم گردیم زدایم
پس بنیکان کجا بد اندیم سرزنشت چونه گردایم
عادت این داشتم ز طبعی باز که برخیم ولی نزدیکم

توجه

- ۱- خواستاران اشتراک‌مند مبلغ آبونمان سالیانه (۸۰۰ ریال) را از نزدیکترین شعبه هریک از بانک‌ها پس از شماره ۱۶۳ بانک ملی ایران (شعبه داریوش خیابان بهار) واریز نمایند و رسید آنرا بضمیمه نشانی خود با آدرس مجله (خیابان مصدق - کوچه بیدی - شماره ۱۷ - تهران) ارسال فرمایند.
- ۲- شماره‌های گذشته مجله وارلیق را می‌توانید از کتابفروشی‌های مقابل دانشگاه تهران تهیه نمایید.
- ۳- ضمن تشکر و پاسگزاری از همکاری بیدریغ نویسنده‌گان مجله وارلیق با استحضار میرساند نظر باینکه تعداد صفحات مجله محدود است با کمال تأسف نمیتوانیم همه‌ی نامه‌ها و مقالات و اشعار همشهريان عزيز را چاپ تماییم ضمناً برای رعایت شرایط و موازین علمي خواهشمندیم در آخر مقالات مأخذ و منابع مورد استناد واستفاده را مرقوم فرمایند و در ترجمه‌ها و ترانسکریپسیونها ضمن رعایت امانت و وفاداری بعنوان در صورت حذف و یا اضافه و یا تغییر کلمه و یا قسمتی از متن تذکر لازم را در پائین مقاله بدهند.
- ۴- جلد اول **تاریخ ادبیات آذربایجان از قرن ۱۳ تا آخر قرن ۱۹ میلادی** تحت عنوان «آذربایجان ادبیات تاریخیه بیرباخیش» از چاپ خارج شد همشهريهای علاقمند میتوانند از انتشارات فرزانه و پاسایر کتابفروشی‌های مقابل دانشگاه خردباری و یا با پرداخت ۳۰۰ ریال توسط آدرس بانکی مجله وارلیق آن بدفتر مجله یک‌جلد از این کتاب را تهیه نمایند.
- ۵- مجموعه ده‌شماره سالیانه مجله در یک جلد منتشر شد علاقمندان میتوانند هر چه زودتر قبل از اتمام آن از انتشارات فرزانه و دیگر کتابفروشی‌های روبروی دانشگاه تهیه نمایند.
- ۶- حرفه‌گی اخراج‌وارلیق، وارلیقا علاقه بسلیمان‌نلر «وارلیق» مجله‌سی اوز ادبی و فرهنگی حیاتینا ادامه و نرم‌گده سیزین مادی و معنوی یار دیمیز احتیاجی وار. اوز شویملی «وارلیق» نیزین یا بیلماسیندا اشتراک‌آئدین و اونی اخوماغی علاقه‌مندلره توصیه اندین.

وارلیق

محله ماهافه فرهنگی، ادبی و هنری

(بدزبانهای فارسی و ترکی آذربایجانی)

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز و مدیر : دکتر جواد هیئت

محل اداره : تهران، خیابان مصدق، کوچه بیدی شماره ۱۷

تلفن { ۶۴۵۱۱۷
۷۶۱۸۳۶

چاپ کاویان - میدان بهارستان

قیمت ۷۰ ریال

فروغ آزادی

تپریزدە یاپینلاناں فروغ آزادى روزنامەسى نىن، هرگون، بىر صفحەسى آذربايچان
معاصر اديب و يازىچىسى آقاي يەھى شىدا نىن ھەم وامكىلە آذرى توركىجە سىنندە
نشر ايدىلەمكىدە دىسر. آلا دىلىمېزدە چىچخان پوغىزتە نىن اوخونناسىنى آذربايچانلى قار-
داشلازىمىز توصىيە ئىدرىكىن حرمەتلى امكداشىمىز يەھى شىدا يا اولو تائىرى دان باشارىلار
دىلە رىلەك. **وارلىق**